

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра історії, правознавства та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
РОЗБУДОВА ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В ПІДРОСІЙСЬКІЙ УКРАЇНІ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. Й ДИДАКТИЧНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕМИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Виконав:

Балабанов Сергій Васильович
спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)
освітня програма: Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, старший
викладач кафедри історії, правознавства та
методики навчання
Крижанівський Віталій Михайлович

Допущено до захисту

«_____» _____ 2023 р.

Завідувач кафедри

_____ А.П. Гриценко

Дата захисту: «___» _____ 2023 р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

_____
_____
_____

Глухів 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ, ЇХ СУСПІЛЬНОЇ ОСНОВИ ТА СТРУКТУРИ	
1.1. Дослідження процесу формування політичної системи Підросійської України.....	12
1.2. Суспільна база політичних партій Підросійської України.....	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОГРАМ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ	
2.1. Аналіз політичних програм лівих партій.....	36
2.2. Аналіз політичних правих партій.	56
РОЗДІЛ 3. РОЗБУДОВА ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ У ПІДРОСІЙСЬКІЙ УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ Й ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕМИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ	
3.1. Методи та прийоми організації проведення занять з теми: «Розбудова партійної системи у Підросійській Україні на початку ХХ століття»	67
3.2. Аналіз авторської розробки заняття з історії України для 9 класу на тему: «Розбудова партійної системи у Підросійській Україні на початку ХХ століття» (профільний рівень)	76
ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	101
ДОДАТКИ	111

ВСТУП

Актуальність теми "Формування політичної системи у Підросійській Україні на початку ХХ століття" надзвичайно висока у зв'язку зі складністю та важливістю історичного періоду, який став вирішальним для самоідентифікації та політичного формування українського народу. Спроба здобуття незалежності та розбудови держави у той період викликала великий інтерес до національно-визвольних змагань, включаючи роль національних політичних партій, що виникли на теренах колишньої Російської імперії.

Зазначений історичний контекст 1900-1917 років є періодом, коли український національний рух перейшов із соціокультурного етапу в політичний. Розуміння, як саме формувалася політична система в умовах Підросійської України, є ключовим для розгортання подій та вирішення суперечливих завдань національно-державної консолідації.

Науковий аналіз історії українських політичних партій в той період стає не лише джерелом пізнання минулого, але й важливим компонентом для розуміння того, як вони вплинули на національно-державне будівництво. Врахування конкретно-історичних умов сучасної дійсності робить цей аналіз ще більш цінним для розуміння сучасних викликів та можливостей.

Хоча неможливо абсолютно зіставити події тих років із нинішніми процесами в Україні, вивчення того періоду дослідження надає унікальний взірець для аналізу стратегій та труднощів, що супроводжували формування політичної системи. Визначення початку нового етапу боротьби за державність українців через формування політичних організацій свідчить про важливість цього періоду в історії українського національного руху. Ці процеси логічно продовжилися та знайшли своє логічне завершення в подіях 1917-1920 років, де простежується надзвичайно важлива роль сформованих тоді політичних структур.

Дослідження ролі українських політичних партій у розвитку національного відродження на початку ХХ століття стає необхідним етапом для відтворення та розуміння складного та суперечливого процесу

формування української державної нації. Актуальність обраної теми, безперечно, обумовлюється потребою в обґрунтуванні історичного значення сучасних державотворчих процесів в українському суспільстві.

Актуальність цієї роботи особливо акцентується на необхідності концептуального переосмислення питань національно-державної орієнтації українських партій та оновлення концепцій на основі використання як традиційних, так і нових джерел концептуальних структур, що стосуються українського національного руху та ідеї на початку ХХ століття. Це також пов'язано з необхідністю перегляду стереотипів та уявлень, сформованих під час тоталітарних режимів минулого.

Об'єктом дослідження є політична система України кінця ХІХ – початку ХХ ст. та дидактичне забезпечення теми.

Предметом дослідження є розбудова партійної системи в підросійській Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. й дидактичне забезпечення теми у шкільному курсі історії України.

Мета дослідження полягає у різносторонньому аналізі процесу формування партійної системи на теренах підросійської України та дидактичне забезпечення теми у шкільному курсі історії України.

Завдання:

1. Дослідити історію формування політичних партій України
2. Дослідити соціальну базу політичних партій України
3. Дослідити програми лівих партій України
4. Дослідити програми правих партій України
5. Дослідити прийоми та методи організації проведення занять з теми: «Розбудова партійної системи у Підросійській Україні на початку ХХ століття»
6. Проаналізувати авторську розробку плану-конспекту уроку для 9 класу на тему: «Формування політичних партій Підросійської України на початку ХХ століття»

Хронологічні межі дослідження визначаються періодом з 1900 по 1917 роки, який виявився особливо важливим для України через своєрідний політичний розвиток. Це період, коли відбувалися значущі зміни у структурі та ідеологічній орієнтації українських політичних партій.

В цей час провідні українські партії проходили організаційний процес формування, завершувалося визначення їхніх національних цілей на програмному рівні, і виявлялося яскраве проявлення теоретично-програмної та практичної діяльності, охоплюючи різні форми пропаганди та відстоювання завдань у галузі національно-державного будівництва.

Географічні межі дослідження визначаються територією проживання українців в Російській імперії.

Методологічна основа дослідження У даній науковій роботі для вирішення конкретних проблем були використані різні спеціально-історичні методи, зокрема історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-системний.

Історико-генетичний метод, визнаний одним із ключових у історичних дослідженнях. У даній роботі, зокрема, історико-генетичний метод використовувався для аналізу еволюції процесу формування партійної системи підросійської України. Історико-порівняльний метод вважається менш описовим, ніж історико-генетичний. Порівняння має базуватися на конкретних фактах однотипних подій з урахуванням особливостей історичних епох. Однак цей метод часто використовується неправильно, коли порівнюються історичні реалії, які в принципі не є аналогічними. У нашому дослідженні історико-порівняльний метод використовувався для виділення та вивчення особливостей програм політичних партій, їх розвитку.

Історико-системний метод включає в себе глибокий аналіз історичної реальності, розкриття окремих аспектів основного питання через цілісний та детальний аналіз. Цей метод ґрунтується на єдності суспільно-історичного розвитку, охоплюючи індивідуальне, особливе та загальне. Використовуючи історико-системний підхід, досліджують конкретні історичні події та

процеси як цілі системи. В нашому дослідженні ми використали історико-системний метод для аналізу впливу окремих політичних партій на загальноісторичний процес.

Історіографічна база дослідження використана у нашій роботі, може бути умовно поділена на декілька категорій. До одної групи належать твори таких науковців як В. Дорошенко, Д. Дорошенко, Й. Гермайзе, І. Курас, Г. Касьянов, В. Сарбей, Т. Гунчак, І. Калмакан, О. Голобуцький. В, Грушевського М. [24].

У 1921 році була опублікована праця Володимира Дорошенка "Революційна Українська партія", де представлена історія РУП до II з'їзду. Автор звертає увагу на розвиток партії у сфері національного питання та визначає причини переходу на позиції автономізму [31].

Фундаментальним дослідження РУП-УСДРП є монографія Йоганна Гермайзе [14].

Монографія Івана Калмакана [42] прослідковує історію українських політичних партій і аналізує їхню діяльність від утворення (до кінця XX століття).

У 2002–2003 роках була опублікована значуща шеститомна праця "Політична історія України. XX століття". [85].

Теми нашого дослідження непрямо перетинаються з областю дослідження першого тому зазначеного шеститомника, автори, хоча свідомо виходять за вказані хронологічні межі, зосереджуються на аналізі політичної думки, та частково заглиблюються у попередні періоди, особливо у XIX століття. Це обґрунтовано, з одного боку, можливістю відслідковувати еволюцію української національної ідеї та, з іншого боку, тим, що "український проект" націє- та державотворення має своє коріння в XIX столітті завдяки зусиллям видатних особистостей, таких як М. Грушевський, М. Драгоманов, і І. Франко [21, 152].

Друга група використаної літератури охоплює роботи, що досліджують різні аспекти діяльності українських політичних партій. До робіт із

специфічною тематикою відноситься стаття Н. Асонової [1], робота Ф. Лося [62]. Також були використані творів дослідників у еміграції. Зокрема, праці П. Мірчука [67; 68] та інших.

До робіт періоду 90-х років можна віднести творчість таких дослідників, як О. Власенко [10], В. Доморослого [29], С. Донченко [30], М. Карамазіної [43; 44], В. Головченка [20; 21], П. Шморгун [120] та В. Борисенка. Особливу увагу заслуговує робота С. Телешуна [103].

Отже, обсяг літератури з цієї проблематики є досить великим, але він часто тенденційно висвітлює процес формування багатопартійності на початку ХХ століття або досліджує лише окремі аспекти даної проблеми [7, 141].

Джерельна база дослідження доволі велика, використовуючи класифікацію і аргументи С. Варшавчика, можна поділити джерела з історії політичних партій на три основні групи: документи партійних органів, партійна періодика, особові джерела [7, 141].

Ці групи можна розширити, включивши фотодокументи та матеріали органів влади, хоча їх використання в даному дослідженні може бути опосередкованим через їхню специфіку теми. Ця класифікація слугує основою для систематизації та аналізу джерел у дослідженні історії політичних партій [7, 166].

На підставі вищесказаного, джерельна база даного періоду може бути умовно розподілена на три основні категорії. Перша група охоплює пропагандистсько-агітаційні джерела, друга включає джерела особистого походження, а третя представлена партійно-організаційними документами та матеріалами.

До пропагандистсько-агітаційних джерел відносяться різноманітні документи і матеріали, спрямовані на безпосередній вплив на українське населення. Це, зокрема, партійна періодична преса, твори видатних діячів українських політичних партій, партійна публіцистика, листівки та прокламації.

Аналіз партійної преси свідчить про її унікальний характер як джерела, оскільки вона включає значний обсяг матеріалів, які стосуються історії українських політичних партій та національно-визвольного руху [66, 12].

Один із значущих джерел для аналізу є партійне видання УСДРП "Наш голос", з якого використано цінні матеріали, що стосуються історії створення партії та її діяльності [53]. Деякі періодичні видання були недоступні особисто, проте за допомогою праць Ю. Шаповала вдалося провести аналіз їх змісту та визначити їх значення для даного дослідження, зокрема, для таких видань, як "Діло" [116] та "Літературно-науковий вісник".

Журнал "Діло", як стверджує Ю. Шаповал, є винятковою сторінкою в історії української преси, вирізняючись не лише тривалістю свого існування, яка налічує десятиліття з XIX століття до початку XX століття, але й величезним впливом на суспільну свідомість українців і формуванням патріотичної ідеології [118, 5]. Навіть не зважаючи на те, що цей часопис видавався в Галичині, його сторінки містять багато цінних свідчень про політичний розвиток на Підросійській частині України.

Щодо "Літературно-наукового вісника", видаваного також у Львові, його значення для нашого дослідження визначають огляди С. Єфремова у рубриці "З російської України". Вони надавали читачеві широкий об'єктивний погляд на головні аспекти суспільного життя, акцентуючи увагу на визначальних тенденціях [118, 469].

Наступна категорія джерел - друкована продукція політичних партій, включає в себе брошури, звіти та звернення, які містять важливі матеріали для розгляду нашої проблематики. Зокрема, варто зазначити брошури рупівського походження, такі як "Самостійна Україна", "Дядько Дмитро", "Народна справа", "Козаччина". Інформацію з цих джерел можна вивчати завдяки їхнім публікаціям у різних збірниках документів.

Вивчення цих джерел дозволяє отримати унікальний взгляд на політичні події та розвиток політичних партій в Україні на зазначеному історичному етапі [66, 20].

Ще однією категорією є джерела особистого походження, до яких відносяться мемуари, щоденники та особиста кореспонденція діячів українського політичного життя на початку ХХ століття [65, 98].

Особливо цікавим для дослідника є блок літератури мемуарного характеру 1920-30-х років. Серед численних авторів спогадів виділяються Є. Чикаленко, С. Єфремов, Д. Дорошенко, А. Жук, Ю. Коллард, С. Русова.

Спогади М. Галагана [13] зосереджуються на процесі створення перших українських соціалістичних партій (РУП, УСД "Спілка", УСДРП), їхній діяльності та визначенні ролі цих політичних утворень у організації української національної революції. Автор був активним учасником цієї революції.

Щоденники діячів українського політичного руху представляють собою окремий вид мемуарної літератури з характерними особливостями. Вони дають змогу виявити точки зіткнення між партіями та політичними лідерами, а головне – зазирнути у світ політичних проблем очима самих українських політиків [65, 100].

Третя тематична група мемуарної літератури, після спогадів і щоденників, охоплює спогади, присвячені діяльності конкретних постатей українських політичних партій [65, 101].

Наступна тематична група включає в себе некрологи та статті, присвячені пам'яті осіб, які містять інформацію про їхнє життя та досягнення [65, 102].

Найзначущішою групою джерел для дослідження є партійно-організаційні документи та матеріали, які часто публікуються в різноманітних збірниках, таких як "Багатопартійна українська держава на початку ХХ ст." [2], "Самостійна Україна" [99], "Українська суспільно-політична думка в ХХ ст."

У дослідженні ми аналізували партійні програми за допомогою порівняльно-історичного методу, виявляючи відмінності у стратегічних цілях та тактичних прийомах. Окремо досліджувалися статuti партій. Важливо

враховувати, що доповіді, опубліковані після з'їзду, можуть відрізнятися від оригіналів за обсягом та гостротою проблем, стаючи ключовим елементом для розуміння внутрішніх [65, 105].

Основні терміни, що використовувались у роботі

1. Класова боротьба — конфлікт та протистояння між різними класами в суспільстві, які мають відмінні економічні і соціальні інтереси. Цей термін визначає боротьбу між протилежними класами, такими як робітничий клас і буржуазія, за ресурси, владу та суспільний вплив.

2. Клас — соціальна група людей, яка об'єднана спільними економічними інтересами, статусом та роллю в системі виробництва. Класи можуть бути визначені за відношенням до виробничих засобів та їхньої ролі в економіці.

3. Пролетарії — це робітничий клас, тобто люди, які, не маючи власності на виробничі засоби, продають свою робочу силу для отримання засобів існування.

4. Буржуазія — клас власників капіталу, підприємців та керівників підприємств, які контролюють виробничі засоби та володіють капіталом.

5. Клас капіталістів — соціальний клас, який володіє та контролює засоби виробництва, такі як фабрики, підприємства, землі та капітал.

6. Соціалізм — соціально-економічна система, в якій виробничі засоби перебувають у власності або контролі суспільства, а не приватних осіб. Основні принципи соціалізму включають рівність, соціальну справедливість та громадське власність.

7. Лібералізм — політична ідеологія, що підтримує індивідуальні свободи та права, обмеження влади держави, громадянське суспільство та ринкову економіку.

8. Націоналізм — ідеологія, яка відзначається підтримкою та пріоритетом національних інтересів, ідентичності та суверенітету. Вона може виражатися в розмаїтті форм, від культурного патріотизму до політичного стремління до створення та підтримки національної держави.

Апробація результатів дослідження:

1. Розкол РУП як приклад внутрішньопартійного розколу серед партій Підросійської України. *II Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування»*, Глухів 23.11.2023
2. ППС і БУНД як приклад неукраїнських партій, що приймали активну участь у формуванні партійної системи підросійської України на початку ХХ століття. *Збірник наукових праць «Студентські історичні студії»*, Глухів 10.12.2023

Структура роботи зумовлена метою і завданнями. Вона містить зміст, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та літератури і додатків. Обсяг роботи складає 127 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ, ЇХ СУСПІЛЬНОЇ ОСНОВИ ТА СТРУКТУРИ

1.1. Дослідження процесу формування політичної системи Підросійської України

На початку ХХ століття розпочався новий етап українського національного відродження — етап, глибоко переплетений із загальносвітовими політичними та соціальними змінами, які одночасно відбувались у різних країнах світу. Цей етап характеризується тим, що українську свідомість, як і свідомість багатьох підкорених народів, обіймає ідея відновлення державності, у формі незалежного, суверенного державного утворення, або у вигляді автономії у складі імперій.

Необхідність політичної реформи в рамках існуючого порядку, боротьба за владу та створення політичних партій як інструментів для досягнення цих цілей становлять суть цього періоду суспільних трансформацій початку ХХ століття.

Цей процес, зумовлений бездержавністю українського народу, мав виразні особливості.

В першу чергу, неповна соціальна структура українського населення ускладнювала формування різноманітного політичного спектру. Ця проблема була особливо виражена в слабкості консервативних та монархічних орієнтацій з одного боку, та збільшенні популярності анархічних, ліво-соціалістичних тенденцій з іншого. На практиці це призвело до значного відтоку активних учасників громадянського життя серед українців до російських, австрійських, польських та інших політичних угруповань.

Вдруге, можна відзначити нахил деяких українських політичних партій до підтримки зовнішньої політики урядів "своїх" країн-гнобителів. Цей нахил істотно ускладнює взаєморозуміння між східними та західними українцями. Багаторівнева динаміка політичних афіліацій та зовнішніх впливів роблять

ландшафт складним, додаючи ще один вимір до вже заплутаного шляху політичного відродження України. [10, 210].

Наслідком вищеназваних особливостей стало те, що українські політичні діячі не змогли досягти консенсусу щодо політичних та соціальних питань, сформувавши чіткої ідеології на рівні партій, наслідком цього стало те, що більшість політичних утворень обмежувались лише вимогами автономії для України у складі імперій, соціальної рівності та справедливості у поєднанні з ідеями українського національного відродження [10, 211].

У першому десятилітті ХХ століття в Наддніпрянській Україні прокладали шлях для утворення та функціонування українських політичних партій. Ці партії, зорієнтовані соціально-політично, ми можемо умовно поділити на три основні групи, кожна з яких втілювала в собі власну стратегію та тактику.

Перша група, ліворадикальні партії, включала в себе Револьюційну українську партію (РУП) та Українську соціал-демократичну партію (УСДРП). Їхні погляди і дії відзначалися рішучою готовністю до радикальних змін та трансформацій у соціумі.

Друга група, ліберально-демократичні партії, об'єднувала Українську демократичну партію (УДП), Українську радикальну партію (УРП), та Українську демократично-радикальну партію (УДРП). Вони виступали за принципи свободи, демократії та захисту прав людини.

Третя група, національно-радикальні партії, включала Українську соціалістичну партію (УСП) та Українську народну партію (УНП). Їхні погляди були спрямовані на національну самостійність та визначення власного шляху розвитку.

На початку 90-х років ХІХ століття в Україні розцвітали різноманітні гуртки соціал-демократичного спрямування, які не обмежувались лише загальноросійськими ініціативами, але й набували українського відтінку. У 1896 році в Києві видатні постаті, такі як І. Стешенко, М. Коцюбинський, Л.

Українка, П. Тучапський та інші, об'єднали свої зусилля, засновуючи окремий український соціал-демократичний гурток. Його метою було активне протистояння культурництву серед української молоді.

Згодом українські соціал-демократичні гуртки виявили бажання об'єднатися в єдину організацію. Це призвело до створення першої української політичної партії, якою стала Робітнича українська партія (РУП). Її заснування відзначилося спробою об'єднати українських соціал-демократів і забезпечити їм платформу для спільної боротьби за культурні та соціальні прагнення. Цей етап історії свідчив про зростання національного самосвідомлення та політичної активності в українському суспільстві[19, 26].

Робітнича Українська Партія була створена на так званій «раді чотирьох» у лютому 1900 року, хоча варто зауважити що причетних до цієї події було на багато більше, але засновниками партії вважають М. Русова, Л. Мацієвича, Б. Каменського, Д. Антоновича.

На початку 1900 року Дмитро Антонович повернувся до Харкова з Києва і вирішив реалізувати ідею створення революційної партії. Він поділився своєю ідеєю з Боніфатієм Камінським, який захопився цією ідеєю. Разом вони вирішили обговорити це питання з активними членами "Української Студентської Громади". Було заплановано нараду, в якій взяли участь Михайло Русов, Левко Мацієвич, Олекса Коваленко, Борис Мартос і сам Дмитро Антонович.

Після того, як вони відвідали Левка Мацієвича та Михайла Русова, які виявились присутніми, Камінський ширше розкрив свої думки щодо необхідності створення революційної партії. Михайло Русов підхопив ідею з ентузіазмом, Мацієвич початково вагався, але потім погодився приєднатися, визнавши, що, хоч і не вірить у великий успіх, але будь-які ініціативи корисні, бо підносять енергію та активність. Зустріч для організації партії відбулася 29 січня 1900 року, і через тиждень на 5 лютого було призначено нову нараду, у якій приймали участь такі члени громади, як О. Коваленко,

Ю. Коллард, Б. Мартос і Д. Познанський. Усі присутні висловили щире згоду взяти участь у створенні партії [51, 73].

Питання належності Миколи Міхновського до Робітничої української партії (РУП) залишається предметом жвавих дебатів у науковому співтоваристві, і до сьогодні воно не має однозначної відповіді. Однак варто відзначити, що сам факт того, що Міхновському довірили написати програму партії, є об'єктивним індикатором його важливого статусу у контексті цієї політичної організації.

Автори першого тому "Політичної історії України ХХ століття" намагаються пояснити цю ситуацію через слабку теоретичну підготовку членів партії, оскільки більшість з них були студентами[85, 127].

Проте у той же час деякі автори, такі як Кармазіна, зазначають, що на основі аналізу публіцистичної та періодичної літератури можна зробити висновок, що учасники партії мали достатній рівень і теоретичних знань, умінь та навичок, а важливість ролі Міхновського пояснюється іншими причинами.

Ймовірно, зв'язки Міхновського з Д. Антоновичем, відомим діячем того часу, також могли вплинути на те, що саме йому доручили написати програму партії. Встановлення зв'язків та особистих стосунків часто визначало роль і функції в політичному середовищі того часу.

Таким чином, питання про роль Міхновського у Робітничій українській партії залишається складним і потребує подальших досліджень для встановлення точної приналежності та мотивації його участі в написанні програми партії[43, 24].

Дискусії про те, яким чином було оголошено "Самостійну Україну" Миколою Міхновським, справді виявляються складними і включають в себе різні погляди дослідників. О. Голобуцький та інші висловлюють думку, що спочатку оголошення відбулося під час Шевченківських свят у Харкові, а пізніше текст був надрукований у Львові. Однак Андрій Жук висловлює іншу

точку зору, вказуючи на відмінності між виголошеною промовою та текстом програми.

На думку Андрія Жука, вибір виступу як основної форми публікацій Міхновським був обавлений професійними звичками, а саме тим, що будучи юристом Міхновський постійно виступав з промовами, крім того форма промови хоча і була не дуже зручною для публікацій, проте мала низку переваг як то передача емоційного забарвлення, що особливо важливо для політично-агітаційної літератури. [59, 176].

Робітнича Українська Партія (РУП) відзначалася своєю унікальністю та різноманітністю, оскільки об'єднала різні ідеологічні течії в рамках своєї діяльності. Вона включала в себе драгоманівсько-федеративну, соціал-демократичну та народно-революційну течії. Ця многогранність інтеграції підтверджувалася боротьбою між цими різними напрямками протягом перших трьох-чотирьох років існування РУП.

Орієнтація РУП на агітацію серед українського селянства була однією з ключових особливостей партійної діяльності. Зокрема, за допомогою літературних творів, таких як брошури "Самостійна Україна" та "Дядько Дмитро", РУП розповсюджувала свої ідеї серед населення. Починаючи з 1900 року, партія розпочала активний випуск своїх партійних органів, таких як "Селяни" і "Гасло", які сприяли поширенню її ідей.

Зазначено, що за час свого існування до 1904 року РУП випустила 44 своїх часописів. Це свідчить про активну публікаційну діяльність партії та намагання впливати на суспільство через письмові матеріали.

Ситуація в Робітничій Українській Партії (РУП) у 1901 році викликала необхідність проведення з'їзду партії через гостре загострення внутрішніх протиріч у її структурі. Марксистичні вносили свої соціалістичні принципи, підкреслюючи їх у літературі, тоді як Микола Міхновський, представник націоналістичної фракції, у 1900 році від імені РУП написав "Відкритий лист до міністра Сипягіна", у якому закликав до здобуття свободи для української нації, навіть якщо це означає розкол Росії [61, 217].

На з'їзді РУП у 1902 році було висловлено підтримку соціалістичній програмі, проте пізніше, в тому ж році, сформована націоналістична фракція РУП під керівництвом Міхновського вийшла з партії і створила свою власну. Це було свідченням різноманіття течій в межах партійної діяльності.

У 1903 році РУП взяла активну участь у селянських розрухах разом із Українською Соціалістичною Партією (УСП). На фоні цих подій у теоретичному органі "Гасло" партія офіційно оголосила про свій відхід від "Самостійної України" і перехід на загальні засади марксизму, вимагаючи національної автономії для України. Це визначило новий етап у розвитку партійної історії і підкреслило зміну її орієнтації в сторону марксистських ідей і національної автономії [6, 49].

У 1900 році в Україні була створена Українська Соціалістична Партія (УСП), яка включала в себе представників українців польської культури, таких як Ярошевський та Меленевський. Ця партія визначалася деякими самостійницькими елементами і, за звітами, майже не відрізнялася від Робітничої Української Партії (РУП).

Українська Соціалістична Партія була менш чисельною і практично не відігравала значущої ролі в політичному житті того часу. Це може бути пов'язано із її об'єднанням із Польською Партією Соціалістичною (ППС) та РУП, які мали більшу чисельність та вплив серед населення.

Інформації про діяльність Української Соціалістичної Партії зберіглося не багато, оскільки ця партія не відігравала великої ролі та не мала значущого впливу на події того періоду. "Добру Новину" зазначається як періодичний орган партії, спрямований на соціалістичну агітацію серед українського пролетаріату. Таким чином, УСП, хоч і менш відома, внесла свій внесок у політичну ландшафт України початку 20-го століття, співпрацюючи із іншими соціалістичними силами того часу[19, 31].

У 1902-1903 роках, разом з Робітничою Українською Партією (РУП), Українська Соціалістична Партія (УСП) брала активну участь у селянських

розрухах на території України. Ця співпраця призвела до того, що у 1903 році УСП вирішила увійти до складу РУП.

Однак вже в кінці 1903 року Ярошевський та його прихильники покинули РУП та приєднались до Польської Партії Соціалістичної (ППС). Причини цього рішення полягали у сприйнятті ППС як більш організованої організації, яка мала свою визначену програму. Незабаром вони зробили висновок, що ППС може краще втілити їхні ідеї, і, крім того, ППС була єдиною соціалістичною партією в Росії, яка активно підтримувала національне питання та визнавала права українського народу. Це свідчить про важливість національного компоненту для представників УСП, які виходили з РУП в пошуках більш відповідного соціалістичного об'єднання [42, 58].

У 1902 році Микола Міхновський разом з іншими представниками, такими як брати Макаренки, брати Шемети і Є. Любарський-Письменний, заснував Українську Народну Партію (УНП). Програма партії визначала ідею створення самостійної держави для України. Однак ця ідея сприймалася українцями, особливо представниками українства, з певним суперечливим ставленням.

Міхновський, реагуючи на негативне сприйняття своєї ідеї самостійної держави для України, вніс деякі соціалістичні елементи до програми УНП, щоб здійснити інтеграцію у політичне життя України. Саме ця стратегія стала об'єктом критики з боку деяких членів УНП, таких як С. Шемет, який оцінив її як "несерйозну демагогію". Шемет вбачав у внесенні соціалістичних елементів в програму спробу Міхновського захопити увагу молоді, використовуючи соціалістичний наратив під покривом національно-самостійної ідеї [18, 47].

До 1905 року практично немає відомостей про діяльність Української Народної Партії (УНП), оскільки вона діяла конспіративно та не була чисельною. Головною сферою її діяльності була агітація.

У 1906 році в УНП стався розкол, коли група "автономістів" вирішила вийти з партії. Ці автономісти прагнули легалізуватися, щоб взяти участь у виборах. В результаті вийшла нова формація - Українська Демократична Партія. Однак ця партія існувала лише кілька місяців [17, 57].

У партійній періодиці осінню 1905 року УНП почала видавати часопис "Самостійна Україна". У 1906 році М. Міхновський спробував видавати газету "Запоріжжя" у Катеринославі. О. Голобуцький зазначає, що в цій газеті було оголошено про заснування Української селянської партії. Головною метою цієї партії було пробудження національної та класової свідомості українського селянства. Зазначається, що ця партія провела свій з'їзд і прийняла мінімальну програму, яка в основному повторювала програму УНП [19, 35].

Достеменно невідомо чим обумовлені ці кроки, можливо бажанням пожвавити або легалізувати УНП оскільки з 1906 року у партії почався період занепаду багато учасників перейшли до інших партій, а суспільство не сприймало ідеї УНП [17, 58].

Після з'їзду Безпартійної Загальної Організації в 1902 році, Рада нового складу, крім поточних справ, активно займалася розробкою платформи Організації, на якій основний акцент робив І. Стешенко. Старші члени Організації, такі як В. Науменко та В. Беренштам, висловлювали думку, що немає потреби розробляти платформи або програми, і слід дотримуватись традицій, що вимагає від членів громади працювати на благо національного відродження [113, 353].

Молодші члени, а також Лисенко, виступали за те, щоб усі українські громади, окрім культурної активності, виявляли і політичну діяльність, хоча не такого радикального спрямування, яке має Робітнича Українська Партія (РУП).

Також Раді було доручено розглянути питання про перетворення Організації на партію за аналогією з галицькою "Націонал-демократичною" партією. Розглядалися різні назви для нової партії, такі як "Українська

народна", "Українська національна", "Демократична", навіть "Радикальна". Раді також доручено ретельно розробити програму партії та представити її на майбутньому з'їзді. У зимовий період 1903–1904 років був затверджений проект програми, яку Рада назвала "Українська демократична", і цей проект було розіслано по всіх громадах [19, 38].

Проте, партії не вдалося існувати тривалий час у своєму початковому складі. Ліберально налаштовані російські громадські діячі, які вбачали в переході до конституційного ладу природне завершення реформ Олександра II, вважали, що земські установи є основою для створення конституційного ладу.

Земські з'їзди, що відбувалися протягом 1904–1905 років, ілюстрували генезис земського ліберального руху та вказували на дві основні течії: конституційно-демократичну та ліберальну. Ці течії отримали своє організаційне втілення в "Союзі 17 жовтня".

Протиріччя між ними полягало не в конкретних пунктах програми, а в самій ідеології. "Октябристи" або земська меншина не визнавала нового ладу в Росії без згоди історичної влади. З іншого боку, більшість, представлена конституційними демократами, не мала очікувань від самодержавства та була готова протистояти йому та співпрацювати з будь-якими союзниками проти нього.

Ці дискусії відобразились і серед українських лібералів, зокрема серед членів Української Демократичної Партії (УДП), де наростав розкол між радикалами та поступовцями. Цей розкол був визначений конфліктом між радикалами, які прагнули радикальних змін, і поступовцями, які підтримували більш поступовий підхід до реформ [19, 41].

Початковою точкою стало непорозуміння з приводу питання про поширення літератури. Зіткнення відбулося між В. Грінченком, відомим своїм енергійним темпераментом, та Науменком. Суттєвою була протистояння двох груп, які вони представляли: Грінченко із радикалами, Науменко із послідовниками ідеології поступовців. Розкол став

неоднозначним актом із ухваленням програми Української Демократичної Партії (УДП). Громада в Києві, за Чикаленком, почала "саботувати", припинивши сплачування внесків до Центральної Організації, відмовившись висилати делегатів на з'їзди та загалом втративши інтерес до партійної діяльності. Подібні тенденції виникли й в Одеській та Пітерській громадах [113, 364].

Поза культурною сферою Рада УДП також займалася соціально-економічними питаннями. Велика кількість представників УДП була відома своєю активною участю в комітетах з землеробства віттевського уряду. Це вказує на широкий спектр інтересів та зацікавленість у справах економіки та аграрних питань.

Хоча Рада УДП фокусувалася на політичних аспектах у своїй програмі, а УРП віддавала перевагу соціально-економічним питанням, це не тільки роз'єднало їх, але й стало основою для їх об'єднання в УДРП. Така консолідація свідчить про здатність злагоджувати різні підходи для досягнення загальних цілей.

Незважаючи на те, що УРП мала ретельно розроблену економічну програму, вона не здобула широкої популярності серед інтелігенції та народних мас. Це може підтверджувати твердження Є. Чикаленка, що радикальні погляди не знайшли великої підтримки як в Києві, так і в провінції. Замість цього, вони спричиняли конфлікти в громадах та ускладнювали їхню діяльність [113, 385].

Розкол, що присутній в діяльності як УДП, так і УРП, суттєво уповільнював їх розвиток. Свідомий цього, Михайло Грінченко, бачачи перешкоди в діяльності обох партій, вирішив пропонувати ідею їх об'єднання.

У середині 1905 року Грінченко неодноразово висловлював ідею об'єднання обох партій, розуміючи, що це може стати ключем до подолання внутрішніх розбіжностей. Громадівці чинили тиск на Грінченка, щоб він визнав свої помилки і розпустив УРП, приєднуючись до УДП на загальних

засадах. У свою чергу, Грінченко вимагав монополії для своєї партії у видавничій справі та прийняття лише його платформи в економіці.

З плином часу непримиренність поступово змінювалась на злагоду. Було вирішено, що УРП ввійде до федерації УДП, забезпечуючи собі автономію. Новоутворена партія отримала назву "Українська Демократична Радикальна Партія". Після вирішення деяких нюансів Рада УДП висловилася за з'єднання, закликаючи агітувати за це в провінціальних громадах, щоб делегати приїхали на наступний з'їзд вже з готовим рішенням. Аналогічний вирок прийняла й УРП [30, 18].

Уосени 1905 року на з'їзді УДП делегати від громад прийняли практично одноголосне рішення про об'єднання УДП та УРП. Це було пов'язано з надходженням виборів до I Державної Думи та ускладненнями у проведенні видавничої діяльності. Крім того, була створена комісія з трьох представників – І. Шрага, Є. Тимченка та Є. Чикаленка. Їм було доручено розробити умови об'єднання, йдучи на певні поступки, але обов'язково досягти єднання.

Комісія дійсно виявила велику гнучкість. Нова програма УДРП відображала компроміс: частина, що стосувалася державного устрою, була запозичена з програми Демократичної партії, а економічна частина – з програми УРП. Члени Ради УРП були введені до Ради УДРП, де кожен мав рівні права. Цей крок сприяв створенню єдиної політичної сили, яка об'єднувала різні погляди та стратегії для спільної роботи в умовах складного політичного середовища [19, 45].

Отже, з 1906 року УДП та УРП припинили своє існування і перетворилися на єдину УДРП, де зібралися всі українські національно свідомі поступові елементи. Це було значущим етапом в історії об'єднання політичних сил для спільної роботи в умовах тогочасних викликів.

Цікаво, що навіть члени Кадетської партії були також членами УДРП. Проте, співпраця між УДРП та кадетами не мала характеру централізованого співробітництва. Кадети вважали, що рішення стосовно національно-

політичної автономії повинні ухвалюватися окремо в кожному конкретному випадку, і їх взаємодія більше мала локальне значення.

Крім того, члени Київської обласної групи Конституційно-демократичної партії також співпрацювали з УДРП. Лідери громад, такі як редактор "Київської старини" В. Науменко, професор історії Київського університету І. Лучицький, барон Ф. Штейнгель, були членами КДП. У Харкові до кадетів належав Д. Багалій.

Катеринославська та Полтавська організації Кадетської партії уклали союз з УДРП на основі "принципу федерації і вимог автономії України". Це свідчить про те, що національно-політичні аспекти були важливою частиною їхніх взаємин і спільних стратегій [113, 386].

Союз цих політичних організацій мав велике історичне значення, він дозволив українцям захищати національні інтереси у І Державній Думі [13, 49].

На початку ХХ століття виникла ще одна політична формація, яка стала важливою складовою української політичної арени. На II партійному з'їзді Революційної Української Партії (РУП) знову загострилися внутрішні розбіжності. Меленевський, Голіцинський, Канівець і Ткаченко 11 січня 1905 року подали відповідну заяву до Центрального Комітету РУП, а наступного дня оприлюднили звернення під назвою "Розлом Революційної Української Партії". У цьому документі вони обвинувачували своїх колишніх спільників у "буржуазному радикалізмі" та виражали бажання вступити до складу Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП) на умовах автономії [9, 11].

18 січня до них приєдналися К. Голіцинська, В. Мазуренко і О. Скоропис-Йолтуховський, спільно створивши нову політичну структуру – "Українську соціал-демократію". Цей новий об'єднаний рух був результатом внутрішніх конфліктів у РУП і свідчив про складність та розмаїття політичного ландшафту в Україні на початку ХХ століття [9, 12].

Офіційний орган Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії (УСДРП) "Наш голос" пояснює причину розколу тим, що у контексті нероз'яснених розбіжностей щодо об'єднання з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП) в рамках Революційної Української Партії (РУП) виникла внутрішня ідейна суперечка. Офіційною причиною виходу з партії, зокрема головного закордонного комітету та інших осіб, стали непорозуміння, які виникли під час перевірки мандатів делегатів, зібраних на II з'їзд. Ці події визначили подальший вихід окремих осіб, які пізніше виступили організаторами Спілки РСДРП. [53, 277].

На той момент "Спілка" вже висунула свою програму, в якій теоретики організації розкритикували політику РУП. Вони аргументували, що українська інтелігенція, що сконцентрована в РУП, покладається виключно на дрібнобуржуазне українське селянство, оскільки це єдиний вертикальний шар населення, який залишився українським.

До складу Головного Комітету «Спілки» увійшли особистості такі як Меленевський, Скоропис-Йолтуховський, Завадський, Слуцький, Рабінович та інші. Ця організація об'єднала в собі осіб, які не були пов'язані з українським рухом (наприклад, Рабінович, Завадський та інші).

У 1905 році "Спілка" вступила до Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП) на основі окремого статуту як національна організація, маючи за мету організацію пролетаріату, що спілкується українською мовою. Того ж року "Спілка" брала участь у виборах до Державної Думи, утворюючи блок із Українською Соціал-Демократичною Робітничою Партією (УСДРП) та Бундом. На виборах до II Державної Думи "Спілка" висунула своїх кандидатів, серед яких були Кирієнко, Федоров та Терещенко. Під час виборчої кампанії вона відзначилася як організація, що сприяла русифікації, на що відповідним чином реагували УСДРП та ліберальні українські кола, виступаючи проти цього.

З початком реакції активність "Спілки" значно зменшилася. У 1907 році практично весь Головний Комітет був арештований.

Після всіх розколів і виходів різних політичних груп із Революційної Української Партії (РУП), в грудні 1905 року "Спілка" провела II з'їзд партії, на якому вона змінила свою орієнтацію на соціал-демократичні принципи. Д. Донцов, колишній член Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії (УСДРП), пізніше коментував цю подію: "Гасло "самостійна Україна" РУП швидко змінилося на "автономію" і прийняло назву УСДРП".

З початком реакції активність "Спілки" значно зменшилася. У 1907 році практично весь Головний Комітет був арештований.

Після всіх розколів і виходів різних політичних груп із Революційної Української Партії (РУП), в грудні 1905 року "Спілка" провела II з'їзд партії, на якому вона змінила свою орієнтацію на соціал-демократичні принципи. Д. Донцов, колишній член Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії (УСДРП), пізніше коментував цю подію: "Гасло "самостійна Україна" РУП швидко змінилося на "автономію" і прийняло назву УСДРП" [33, 120].

Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія (УСДРП) взяла активну участь у виборах до Державної Думи. В блокуванні з "Спілкою" вона представила свого кандидата від Київської губернії, Вовчинського, який увійшов до загальноросійської соціал-демократичної фракції. У 1906 році УСДРП також взяла участь у з'їзді слов'янських соціал-демократів у Празі.

В цей період відбулася зміна у управлінні УСДРП: головою партії став М. Порш, замінюючи Д. Антоновича, фундатора Революційної Української Партії (РУП), який вийшов з УСДРП. Протягом реакційних часів активність УСДРП зменшилася.

В кінці 1906 року виникла ідея провести партійну конференцію для створення об'єднаної партії українських соціал-революціонерів, що здобула значну підтримку. Конференція відбулася на початку лютого 1907 року, в якій взяли участь представники різних регіонів, включаючи Таврію, Херсонщину, Чернігівщину, Поділля та Київщину, а також делегати від українців із російських есерівських організацій, загалом до 30-40 осіб.

Крім того під час конференції представники УПСР виступили з доповіддю у якій виклали засади діяльності своєї партії.

Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія (УСДРП) взяла активну участь у виборах до Державної Думи. В блокуванні з "Спілкою" вона представила свого кандидата від Київської губернії, Вовчинського, який увійшов до загальноросійської соціал-демократичної фракції. У 1906 році УСДРП також взяла участь у з'їзді слов'янських соціал-демократів у Празі.

В цей період відбулася зміна у керівництві УСДРП: головою партії став М. Порш, замінюючи Д. Антоновича, фундатора Революційної Української Партії (РУП), який вийшов з УСДРП. Протягом реакційних часів активність УСДРП зменшилася.

В кінці 1906 року виникла ідея провести партійну конференцію для створення об'єднаної партії українських соціал-революціонерів, що здобула значну підтримку. Конференція відбулася на початку лютого 1907 року, в якій взяли участь представники різних регіонів, включаючи Таврію, Херсонщину, Чернігівщину, Поділля та Київщину, а також делегати від українців із російських есерівських організацій, загалом до 30-40 осіб.

Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія (УСДРП) взяла активну участь у виборах до Державної Думи. В блокуванні з "Спілкою" вона представила свого кандидата від Київської губернії, Вовчинського, який увійшов до загальноросійської соціал-демократичної фракції. У 1906 році УСДРП також взяла участь у з'їзді слов'янських соціал-демократів у Празі.

У Києві того часу активною фігурою як організатором був С. Єфремов, член Української Демократичної Радикальної Партії (УДРП) та колишній прихильник Драгоманівського руху. У Харкові створився гурток за участю М. Залізняка. Також у цей період М. Шаповал та А. Товкачевський організували гурток у Чугуєві. В Харкові серед членів гуртка активно обговорювалася ідея боротьби за створення самостійного "земельного фонду". Схожі ініціативи розгорталися й у інших містах.

Під впливом українських есерів по селах величезної популярності набували резолюції про скликання Українського селянського з'їзду в Києві. Сам з'їзд планувалося скликати Центральний Комітет, де вже брали участь активні постійні члени, такі як М. Стасюк. У цьому процесі члени УДРП активно брали участь.

Окремі члени гуртків займалися організацією селянства в "Українські селянські спілки". Наприклад, О. Мицюк на Полтавщині та Катеринопільщині проводив велику роботу в цьому напрямі. Після конференції 1907 року, де українські есери не змогли узгодити програму партії, Українська Партія Соціалістів-Революціонерів (УПСР) випустила низку відозв, визначаючи свої позиції.

Наприкінці 1906 року та в 1907 році Українська Партія Соціалістів-Революціонерів (УПСР) випустила кілька відозв, в яких, поряд із закликами до соціально-економічної боротьби, чітко визначала основні вимоги та мету партії – досягнення державної самостійності для України у майбутньому. Есери вважали, що реалізація цієї мети вимагає встановлення автономного ладу та проведення Українських Установчих Зборів у Києві. У цей період стався історичний момент – перший легальний виступ українських есерів на парламентській трибуні, представлений виступом депутата Хвоста, який визнавав себе українським соціал-революціонером.

Але слід зауважити, що ця перша спроба утворення УПСР не мала значних та тривалих впливів на українське суспільство.

У 1907 році активна партійна діяльність відступила перед реакцією, яка наступила після перевороту 3 червня та розпуску II Державної Думи. Тим не менш, протягом відносно короткого періоду з 1900 по 1907 роки сформувалась багатопартійність. В межах політичних партій виникли різноманітні погляди на майбутній устрій України, що мали значний вплив на події української революції 1917–1920 рр.

1.2. Суспільна база політичних партій Підросійської України

Проблема структури новоутворених політичних партій залишається однією з ключових невизначеностей, особливо коли розглядаємо інформацію, що стосується Революційної Української Партії (РУП). Вражає те, як ця організація, хоча і була заснована вже у 1900 році, не вдалася відразу отримати стійкі організаційні форми.

Детальний розгляд проблеми у праці Гермайзе вказує на те, що початково існували окремі гуртки в різних містах, які працювали автономно. Найвиразнішою активністю відзначалися групи в Харкові, Києві та Полтаві. Ці групи виникали в різних соціальних середовищах: у Харкові та Києві склалися переважно зі студентів, в той час як у Полтаві вони, здавалося, взагалі майже повністю склалися із семінаристів.

Неабияк вражає те, що в Полтаві дуже значущою була українська революційна течія, яка не лише входила до семінарської спільноти, але також привнесла ідеї українського руху. Це свідчить про надзвичайну гнучкість та вміння РУП адаптуватись до різноманітних соціокультурних умов.

Такий мозаїчний підхід до формування груп РУП, де студенти та семінаристи знаходили спільну мову, зробив процес створення стійкої організаційної структури більш складним і захоплююче різнобарвним. Це створює неабияке здивування в контексті розвитку політичних партій того часу, де часто переважала стереотипна організаційна схема.

Таким чином, аналіз РУП видається неймовірно важливим для розуміння формування політичних рухів в історичному контексті та їхнього унікального "вибуху" в різноманітних галузях суспільства [14, 29].

Під час Першого з'їзду Революційної Української Партії (РУП), сформувалася невербальна картина стійкої організаційної мережі, яка, з відзначеними мінімальними змінами, протрималася аж до кінця 1905 року. Згодом, Другий з'їзд відзначився затвердженням партійного статуту, що став підґрунтям для подальшого розвитку. Ця мережа включала 6 Вільних

Громад, охоплюючи регіони від Києва та Харкова до Чернігівщини (Ніженська), Полтавщини (Лубенська) та Чорномор'я (Катеринодарська).

У період з 1903 по 1904 роки виникли ще Донський комітет РУП, а також організації у Волинській, Катеринославській, Одеській і Подільській областях. Однак, принаймні спочатку, ці організації залишалися нечисленними і малоактивними. Наприклад, завдяки великим зусиллям членів Ніжинської вільної громади РУП, вдалося влітку 1903 року організувати робітничі гуртки на цегельнях, розширюючи вплив партії в індустріальних сегментах.

Ця діяльність відображає неймовірну витривалість та різноманітність РУП у формуванні своєї організаційної бази. У другій половині 1903 року в Києві згадувались два робітничі осередки РУП, які, здається, далеко виходили за межі міста і утримували тісні зв'язки з навколишніми сільськими районами, де працювали робітники-партійці.

Цей етап розвитку РУП вражає своєю амбіційністю та здатністю організації пристосовуватися до різноманітних умов, будуючи свою структуру на основі активної взаємодії із суспільством та індустріальними центрами [13, 107].

Проблема малочисельної соціальної бази залишалася важливою та визначальною для Революційної Української Партії (РУП) протягом років 1902-1904. На той час частка міських робітників серед членів рупівських осередків була невеликою, свідченням того, що партія лише розпочинала свою роботу серед них за ініціативою громад Харкова, Києва та Ніжина.

Незважаючи на всі намагання завоювати підтримку міських верств населення, зокрема фабрично-заводського пролетаріату, в створенні міцної партійної організації, РУП стикалася із серйозною конкуренцією від російських соціал-демократів і есерів. Ця конкуренція виявилася особливо важливою в контексті наближення загальноросійської революції.

Залишаючись напередодні важливого історичного періоду порівняно малочисельною та ізольованою від широких мас партією, РУП відчувала

потребу в розширенні свого впливу серед міських верств населення. Ця нестача соціальної підтримки виступала ключовою перешкодою в реалізації її амбітних цілей та консолідації позицій у важливий момент історії.

Таким чином, хоча РУП відзначалася важливими ініціативами та спробами розширити свою соціальну базу, недолік підтримки серед міського робітництва та конкуренція з іншими політичними групами залишалися важливими факторами її історичної динаміки [14, 35].

I з'їзд Революційної Української Партії (РУП) відзначився вибором Центрального комітету, до складу якого увійшли видатні діячі, такі як Д. Антонович, В. Козиненко та Є. Голіцинський. Ця команда мала ключове значення для спроб організації та керівництва партійною діяльністю.

Окремо, для керівництва видавничою діяльністю за кордоном, зокрема в Галичині, було утворено "Закордонний Комітет", який в подальшому відігравав важливу роль в організаційному житті партії. Його внесок в розвиток та поширення ідей партії за межами був надзвичайно значущим.

3 грудня 1905 року, на II з'їзді, партію перейменували в Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП) і прийняли програму і статут. Цей етап в історії партії свідчив про її еволюцію та консолідацію важливих позицій в умовах політичних та соціальних змін.

Слова С. Телешуна, що саме слабка організаційна структура була основною причиною невеликої соціальної бази УСДРП, залишаються важливим висновком. Незважаючи на активність і вплив центральних постів, слабкість в локальних органах та обмежена соціальна база суттєво обмежували можливості розвитку партії в даному періоді [103, 42].

III з'їзд Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), який відбувся в березні 1907 року в Києві, став ключовою точкою в організаційному розвитку партії. На той момент УСДРП досягла своєї найвищої точки, з нарахуванням до 3 тисяч членів і значною кількістю прихильників, особливо серед студентської та учнівської молоді.

Партія вже налагодила свою діяльність у різних регіонах, маючи організації та групи в Полтавській, Чернігівській, Київській, Подільській, Катеринославській, Харківській губерніях та на Кубані. Усього було близько 20 організацій, що свідчить про значний охоплення різних територій та соціальних груп.

Організаційна міць УСДРП на той час вражала, особливо з огляду на її здатність залучати молодь. Прихильники партії серед студентської та учнівської аудиторії свідчили про успішні спроби привертання нового покоління до ідей соціал-демократії.

Такий успіх у досягненні чисельної та географічної розповсюженості партії вказує на її здатність мобілізувати підтримку та впливати на різні верстви суспільства на рівні, яким партія ще не досягала раніше [103, 50].

Українська соціал-демократія на Наддніпрянщині пройшла складну ідеологічну та організаційну еволюцію. Початково партія спрямовувала свою діяльність на селянство, яке, унаочнюючи свою специфічність, не приймало ортодоксальний марксизм. Це породжувало питання про переорієнтацію на захист інтересів міського пролетаріату. Однак ці спроби були вороже зустрінуті головним монополістом у цьому питанні – РСДРП.

Єдина соціальна верства Революційної Української Партії – Української соціал-демократичної робітничої партії (РУП-УСДРП), яка майже залишалася незмінною, була українська інтелігенція. Це викликало невирішену дилему для провідників української соціал-демократії: спиратися на село та дрібнопромислове робітництво, що відповідало національним прагненням, або йти у середовище міського, здебільшого зрусифікованого пролетаріату, що відповідало соціально-політичним прагненням. Ця дилема і породжувана нею невизначеність у виборі шляху зробили РУП-УСДРП неготовою до участі у революційних подіях 1905-1907 років.

Провідникам української соціал-демократії постійно доводилося розглядати складну дилему: вибрати між спрямуванням на спролетаризовані верстви села та дрібнопромислового робітництва, що

відповідало національним прагненням українських соціал-демократів, або входженням у середовище міського, індустріального, здебільшого зрусифікованого пролетаріату, що мало б задовольнити соціально-політичні прагнення. Завдяки затягуванню цього вибору Революційна Українська Партія – Українська соціал-демократична робітнича партія (РУП-УСДРП) виявилася неготовою до участі у революційних подіях 1905-1907 років. Крім того, процес формування української соціал-демократії відбувався в умовах вскрай несприятливих соціально-політичних умов [103, 59].

У 1902 році з Революційної Української Партії (РУП) виходить група націонал-радикалів під керівництвом М. Міхновського, яка формує Українську Національно-Радикальну Партію (УНП). Ця нова партія визначила себе як представника інтересів міського та сільського пролетаріату. Незважаючи на те, що УНП була переважно інтелігентською організацією, в якій численну частину складали військові та юристи, вона висувала претензії на роль "єдиної захисниці українського робітництва".

Для досягнення цієї мети члени УНП активно вели пропагандистську діяльність серед робітників дрібних та частково середніх підприємств, які залишалися тісно пов'язаними з українським селом та не піддавалися русифікації. Одним із найбільш вагомих осередків УНП був у Харкові, що свідчить про широке поширення її впливу в цьому регіоні.

Українська Національно-Радикальна Партія відзначилася спробами представляти і захищати інтереси робітників та працюючого населення, особливо тих верств, які ще дотримувалися української національної ідентичності та не були асимільовані російською культурою [103, 59].

Соціальна база Української соціал-демократичної Спілки, яка вийшла із Революційної Української Партії (РУП), була в значній мірі визначена її орієнтацією на соціал-демократів Росії. "Спілка" вважала, що українська інтелігенція, що сконцентрувалася в РУП, утримується виключно на дрібнобуржуазному українському селянстві, оскільки це єдиний верстовий шар населення, який залишився українським. За їхньою думкою, український

пролетаріат вже русифікований і стоїть ближче до російських соціал-демократів. Таким чином, "Спілка" вбачала своє завдання в очоленні цього дійсно пролетарського верстового шару, оскільки ідеологія РУП не включала в себе пролетарської концепції.

Отже, основним завданням "Спілки" було представлення і захист інтересів робітничого класу, який вони вважали дійсно пролетарським і відокремленим від української інтелігенції та селянства. Їхнє ставлення базувалося на переконанні, що РУП не відзначалася достатньою пролетарською орієнтацією і не представляла інтересів справжнього пролетаріату, який, за їхньою думкою, мав русифікований характер [9, 12].

"Спілка" розпочала активну діяльність серед українського пролетаріату і миттєво зіткнулася з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП) та Бундом, із якими у неї були тісні стосунки. Швидко зростаюча чисельність "Спілки" зробила її однією з наймасовіших партій в Україні.

Згідно зі статутом "Української соціал-демократичної Спілки", організація складалася з громад, які на територіях, де не існує комітетів партії, функціонують як незалежні групи. Там, де такі комітети існують, громади входили в їх склад як автономні частини, зберігаючи незалежність у питаннях своєї внутрішньої організації, пропаганди і агітації.

Партії, сформовані після розпаду Української Демократичної Радикальної Партії (УДРП), зазнавали невеликої підтримки. Наприклад, Українська Робітнича Партія (УРП) не здобула успіху в Одесі. Стара Одеська громада розкололася на дві фракції - старшу громаду (під керівництвом Комара) та молодшу (під керівництвом Шелухіна). Обидві групи залишались вірними Українській Демократичній Партії (УДП). В інших провінційних українських громадах, зокрема в Катеринославі, радикали викликали розкол і практично паралізували діяльність цих громад.

У Києві діяльність Української Демократичної Партії (УДП) майже зупинилась, а УРП не проводила жодної політичної роботи, обмежуючись

лише культурною. Молодь віддавала свою підтримку Українській Соціал-Демократичній Робітничій Партії (УСДРП) і публічно критикувала лідера УРП Грінченка. Ця ситуація викликала ще більше напруження між соціалістами та радикалами [114, 390].

У той час в Україні набирали популярності кадети, навколо яких об'єднувалася вся поступова інтелігенція. Таким чином, політична картина в кінці XIX - початку XX століття в Україні була вкрай складною та роздробленою.

Коли більшість Революційної Української Партії віддавала перевагу марксизму, революційно-соціалістичні частини вирішили покинути партію. Деякі приєдналися до російських есерів, тоді як інші залишалися поза партійною структурою, зосереджуючись на організаційній роботі в провінційних місцевостях та формуючи українські гуртки соціал-революціонерів.

Спочатку ці гуртки проявляли себе не дуже виразно. Тільки деякі з них активно долучилися до організації аграрних рухів, особливо в Полтавщині та Харківщині, наприклад група у Золотоноші.

Починаючи з 1904 року, народжується явище українських соціал-революційних гуртків у селах. Селяни, які склали основну силу у світогляді есерів, включалися у революційну діяльність. У Харкові функціонувала соціал-революційна українська організація робітників (робітничий гурток) під назвою "Харківська вільна громада української революційної партії". Гурток займався розповсюдженням нелегальної літератури серед робітників, а головою гуртка у 1904 році був Іван Мішин, який фактично організовував діяльність гуртка [19, 66].

У 1906 році робота цих гуртків стала ширше поширюватися, і з'явилися спроби створення українських гуртків есерів у різних селах. Наприклад, діяльністю одного з членів Сімферопольського українського есерівського гуртка утворилась невелика група селян села Великі Михайлівни Мелітопольського повіту. Коли виник конфлікт між українськими та

російськими есерами у Сімферополі, українські соціал-революціонери зблизилися з татарськими соціалістами, які підтримали українців.

Восени 1906 року заходами членів українського соціал-революційного Сімферопольського гуртка були сформовані відділення серед робітників. Також, в тісній співпраці з Київським гуртком, утворились філії по селах Чернігівської, Волинської і Подільської губерній.

Таким чином ми можемо зробити висновок, що соціальна база політичних партій початку ХХ століття суттєво визначалася програмними положеннями цих партій, і навпаки програми окремих партій могли змінюватись під впливом громадської думки. Розширення соціальної бази вимагало активної соціалізації і пристосування доктринальних положень до конкретних умов та очікувань різних соціальних груп.

Щодо структури політичних утворень на підросійській частині України, то важливо враховувати, що місцеві організації іноді могли виявляти певну самостійність та не завжди точно відображати головну лінію партії. Це може бути пов'язане з різними соціально-економічними умовами в окремих регіонах чи з іншими чинниками, що впливають на політичний ландшафт.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРОГРАМ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз політичних програм лівих партій

Аналіз положень політичних програм вимагає глибокого та ретельного вивчення цих документів. Часто саме вони відображали не дуже виразно сформовані ідеї політичних утворень які існували на території підросійської України і на початку ХХ століття оформились у вигляді політичних партій. Навіть якщо реалізація цих ідей на практиці була обмеженою, важливість висловлених у них поглядів не підлягає недооцінці.

Один із ключових шляхів розвитку політичних партій в Україні полягав у створенні теоретичної основи для їхньої діяльності. Теоретичні пошуки центрувались навколо проблем, які мали вирішальне значення для їхнього існування та успішної боротьби: тактики та стратегії вирішення національного питання, принципів самовизначення та формування держави, а також взаємозв'язку між національно-визвольним рухом і вирішенням важливих соціально-економічних протиріч.

У процесі цього пошуку українські ідеологи постійно відшукували ідеї, що вже були розвинуті в національному питанні і були зібрані українським визвольним рухом у ХІХ столітті.

УСП пропагувала ідею створення демократичної Української республіки з повною рівноправністю національностей та правом кожної нації на вступ до складу республіки. Ця полеміка стала символом різних підходів до національного питання в Україні і продовжувала впливати на події у регіоні. [103, 80]

У статуті програми УСП чітко фіксувалася основна мета її функціонування - створення демократичної Української республіки, будівництво якої базувалось на низці ключових принципів. До цих засад входили пряме загальне виборче право та таємне голосування, гарантування національної рівноправності, впровадження громадського та земського

самоврядування, підтримка рівності громадян, незалежно від їхньої статі, національності чи віросповідання, а також захист свободи слова, преси, мирних зібрань та інших цінних демократичних цінностей.

УСП виступала за створення незалежної Української республіки, але в інших аспектах її програма була менш структурованою і не містила чіткої теоретичної основи. Незважаючи на відсутність розробленої програми, УСП приймала ідеї, які в певних випадках здавалися протилежними: соціалізму та націоналізму. Ця партія, не маючи значного політичного досвіду, включала в свою платформу різноманітні ідеї, які можливо не завжди були взаємосумісними або ретельно продуманими. [109, 89]

В кінці березня 1905 року у Львові на партійному з'їзді УДП було ухвалено програму партії. У документі коротко роз'яснювалась основна причина створення партії — занепад Російської імперії і як наслідок України як її складової частини.

Причинами занепаду Росії (Російської імперії) у свою чергу проголошується самодержавство, оскільки воно заважає природньому і самостійному шляху розвитку народів, що входять до складу імперії, та централізація, оскільки така політика вимушує окремі народи імперії жити за законами та порядками, що суперечать індивідуальним особливостям народів. Закони, що приймаються імперським урядом суперечать як історичному шляху розвитку народів, їх культурним, соціально-економічним, політичним та національним потребам, що на думку української демократичної партії стає тяжким ярмом для українського народу, пригнічуючи не тільки його культурний і матеріально-економічний розвиток.

Головною метою партії проголошувалась боротьба за відновлення загальнолюдських прав та свобод та прав українського народу загалом. У своїй діяльності партія керується наступними принципами:

Знищення абсолютизму і встановлення державного ладу заснованого на основі парламентаризму з залученням громадян до участі у управлінні державою шляхом забезпечення загального, безпосереднього, рівного і

пропорційного голосування як для чоловіків так і жінок, незалежно від їх віросповідання і національного походження.

Знищення суспільних страт, забезпечення прав і свобод, таких як: свобода слова, свобода спілок та організацій, зборів та страйків, свобода віросповідання, відділення церкви від держави.

Запровадження української мови як державної з використанням її у таких громадських організаціях як школи, суди, адміністрації, тощо.

Визнання діючого у Російській імперії державного ладу заснованого на принципах централізації шкідливим і встановлення нового державного ладу заснованого на принципах максимальної місцевої і державної (національної) автономії.

Надання територіям, на яких проживає українське населення автономії заснованої на спеціальному статуті, який буде створено українським «соймом» (сеймом), склад якого буде вибрано за принципом вільного виборчого права, з підкріпленням рішення сейму головними загальнодержавними органами.

У сфері економіки: передача управління усіма питаннями фінансової і економічної політики до автономного крайового сейму, крім питань щодо економічних потреб загальнодержавного значення. Зокрема сейм повинен вирішити такі економічні питання, як то: запровадження восьмигодинного робочого дня, встановлення пенсійних виплат для інвалідів, недієздатних, робітників, що дожили до шістдесяти років, встановлення системи прогресивного оподаткування. Крім того сейм повинен проводити політику спрямовану на знищення права спадщини та передачу капіталів і засобів промислового виробництва від їх власників до робітників.

Партія визнає, що розпоряджатись землею можуть лише ті, хто її обробляє і виходячи з цього партія вважає необхідним передати державні, удільні, кабінетські, монастирські землі у власність автономного крайового сейму. Усі землі, що знаходяться у приватній власності мають бути викуплені і також передані сейму на умовах, які має виробити сейм, попередньо сейм має видати закон, що забороняє купівлю землі вище

встановленої норми. Під час процесу передачі землі сейм зобов'язаний регулювати орендне право законодавчо, з врахуванням місцевих природних умов.

Партія визнає росіян, євреїв, поляків та представників інших народів, що проживають на території України рівними з українцями та між собою у задоволенні економічних, політичних, національних, культурних та інших прав та потреб [90, 272].

Програма УСДРП була прийнята на з'їзді у грудні 1905 року. Головною метою партії було створення демократичної республіки, де вища державна влада в усіх внутрішніх і міжнародних питаннях, що стосувалися всієї Російської держави, належала б одному обраному законодавчому органу народних представників. Партія активно працювала над тим, щоб Україна мала автономію із своїм окремим представницьким органом, який мав би право вирішувати законодавчі питання щодо внутрішніх справ території України.

Партія настоювала на тому, щоб виборче право було рівним і доступним для кожного громадянина, здійснювалося прямим і захищалося таємним голосуванням. Важливою була можливість кожного громадянина брати участь в виборах як кандидат, тобто право бути обраним. Також партія прагнула до пропорційного представництва в парламенті, де різні групи населення були відображені відповідно до своєї чисельності.

Партія також вимагала проведення виборів і переголосувань у неробочий день, щоб максимально забезпечити участь громадян. Тривалість парламентського скликання мала бути обмежена двома роками, і депутатам повинно було належно виплачуватися жалувannya за їхню роботу.

Окрім цього, партія намагалася закріпити в законодавстві можливість народного законодавства через проведення референдумів та ініціативу громадян, що дозволяло б громадянам активно впливати на прийняття важливих рішень у державі [10, 215].

Програма передбачала важливі реформи у владі та судовій системі. Передбачалося впровадження системи виборності і відповідальності для урядовців і чиновників, а також право будь-якого громадянина притягати їх до суду за незаконні дії у виконанні своїх службових обов'язків через звичайний судовий процес, без необхідності подання скарги їхнім начальникам.

Окремим важливим пунктом програми була вимога розвитку широкого місцевого та крайового самоврядування для всього населення країни. Українські соціал-демократи прагнули гарантувати права та свободи громадян, а також розв'язувати питання про війну та мир через народне представництво[2, 9].

Авторитетним лідером у вивченні цього питання став Л. Юркевич (відомий також як Рибалка), який у цей період став одним із провідних ідеологів українських соціал-демократів. Він розробив цілковиту теорію, яка обґрунтовувала ідею поєднання класової місії українського пролетаріату з його роллю лідера у національно-визвольному русі. За цю концепцію соціал-демократи мали активно займатися національно-культурною діяльністю, сприяючи формуванню національної свідомості серед робітників. Це було несподіваним підходом для більшості українських соціал-демократів, серед яких переважав класовий і революційний підхід до розв'язання суспільних проблем. Також ця концепція входила в конфлікт з національною програмою українських поступовців, яка визначала мету об'єднання всіх верств населення для національного визволення. Л. Юркевич вважав цю програму неприйнятною не лише через її аполітичний характер та угоди з російським урядом, але і тому, що вона не враховувала інтереси робітничого класу. Навпаки, Юркевич аргументував, що українська інтелігенція, за винятком сільської, у більшості випадків є носієм іноземної культури і пасивним учасником національного руху, тому вона не може відігравати лідерську роль у ньому[119, 13].

Економічні концепції УСДРП, яка зазнала суттєвих змін та перетворилася у соціалістичну партію після великих розходжень у поглядах з РУП, УСДРП фокусувались на кількох ключових пунктах: розробці положень, необхідних для забезпечення безпеки праці на підприємствах; наданні обіцянок селянам для врегулювання їх земельних питань; анулюванні корпоративних, станових та інших несправедливих привілеїв.

Основні вимоги, які були визначені в рамках програми УСДРП, спрямовані на встановлення максимальної тривалості робочого дня на рівні не більше 8 годин, скорочення часу праці для дітей і жінок. Передбачалося також введення мінімального розміру оплати праці. Надзвичайно важливим аспектом було визначення системи державного страхування працівників від старості, інвалідності та нещасних випадків.

Також передбачалося введення спеціального оподаткування для підприємців з метою формування страхового капіталу. До вищезазначених вимог також варто віднести пропозицію про надання безоплатної медичної допомоги від підприємців і збереження повного заробітку під час хвороби. Цікавим аспектом було покладення на органи самоврядування відповідальності за створення бірж праці для посередництва при найманні робітників.

Важливою ідеєю в програмі УСДРП, яку підтримували всі соціалістичні партії, була передача всіх видів земель (включаючи казенні, удільні, кабінетні, монастирські, церковні, та великі приватні земельні володіння) крайовим автономним установам. Ця ініціатива передбачала ліквідацію всіх залишків кріпацтва в аграрних відносинах і скасування законів, які обмежували право селян на вільне розпорядження своєю землею.

У програмі Української Демократично-радикальної партії стверджується, що попри демократичні зміни, що відбулись з Російською імперією протягом останнього часу (перехід від монархічного устрою до парламентського), попри встановлення прав громадян, як окремих суспільних одиниць права великих суспільних одиниць — націй та народів,

що є частинами Російської імперії так і залишились незахищеними законодавчо.

Не звертаючи уваги на те, що до складу Російської імперії входить безліч народів зі своїми культурно-етнічним, економічним, політичним та релігійним устроєм, зі своїми унікальним побутовими особливостями життя, всі вони мають підпорядковуватись єдиним для всіх частин держави законам. А єдині для всіх універсальні закони не можуть враховувати вищезазначених індивідуальних особливостей країн та націй і як наслідок такі закони не можуть задовольнити потреби народів і тому гальмують їх розвиток.

Розуміючи вищезазначені проблеми суспільно-політичного і адміністративного устрою імперії Українська Демократично-радикальна партія виступала за максимальну децентралізацію держави та наданням усім народам, що населяють Російську імперію автономію, та права міського та крайового самоврядування, ті ж народи та частини держави які не бачать необхідності у набутті самоврядування мають бути забезпечені правом самоврядування у майбутньому.

Таким чином партія виступала за якомога більшу децентралізацію Російської імперії за створення «глибоко-демократичної» конституції, та за побудову реформованої держави на основах рівних прав для автономних національно-територіальних одиниць, у тому числі і для територій на яких проживає українське етнічне населення.

У суспільно-економічному вимірі партія виступала проти будь-якої експлуатації людей незалежно від того хто є експлуататором — інша людина, адміністративно-територіальна одиниця чи держава загалом. Найкращим «ладом», тобто суспільним устроєм партія вважала соціалізм і тому відстоювала ідею усупільнення власності, а саме вважала що земля і надра, заводи та фабрики, знаряддя праці мають стати власністю всієї держави.

Також у програмі УДРП проголошується, що хоч партія і заснована та діє на теренах Російської імперії УДРП солідарна з тими українцями, які

проживають в інших державах, але вважають себе частиною української нації.

Прагнення та уявлення партії викладені у трьох главах: «загальнодержавні політичні справи», «лад на Україні», «справи економічні». Усього програма містить 22 пункти, деякі пункти містять підпункти.

Політичні реформи партії передбачали забезпечення базових людських прав та свобод, для всіх людей незалежно від віросповідання, статі, належності до соціальних страт, класових привілеїв, національності, таких як: свобода вибору місця проживання, свобода підприємницької діяльності з усуненням необхідності у отриманні дозволу на підприємницьку діяльність, свобода інформації та свобода друку, якщо це не суперечить закону, свобода віросповідання, свобода зборів, страйків, спілок та товариств, свобода у виборі мови спілкування.

Згідно програми партії Росія повинна мати федеративний устрій та складатись з рівних за правами автономних адміністративно-територіальних одиниць, що сформовані за національно-територіальним принципом. Кожна адміністративно-територіальна одиниця очолюється «репрезентаційною радою» яка поєднує у собі законодавчі, адміністративні та виконавчі функції.

Адміністративно-територіальні одиниці управляються парламентом, який формується з «послів», що є держслужбовцями і відповідно отримують заробітну платню від держави. «Послом» може стати будь-хто з громадян віком від 21 року незалежно від статі, віросповідання, національної приналежності, якщо буде обраний громадянами що досягли 21 року на основі загального, рівного, безпосереднього виборчого права з пропорційною системою виборів та таємним голосуванням.

Окрім управління адміністративно-територіальними одиницями парламент здійснює ще безліч функцій, зокрема: контроль за забезпеченням і дотриманням прав громадян на території усієї федерації, встановлення та здійснення міжнародних відносин, регулювання економічних питань загальнодержавного рівня, у тому числі митних питань та питань зовнішньої

торгівлі, регулювання питань війни та миру, регулювання політики щодо збройних сил держави, котрі згідно програми УДРП мають бути реформовані: кількість військ і строк військової служби має поступово скорочуватись, регулярна армія з часом має бути повністю замінена народною міліцією, а конфлікти міжнародного рівня мають вирішуватись дипломатичним шляхом.

Головним державним органом на території України на думку УДРП має бути парламент (сойм) під назвою «Українська виборна рада», до повноважень цього органу входить управління усіма природними ресурсами, вироблення незалежної від загальнодержавного уряду конституції, яка не може суперечити федеральним законам, вирішувати адміністративні питання.

Українська виборна рада як і загальнодержавний парламент формується з «послів», обраних серед громадян віком від 21 року незалежно від віросповідання, статевої чи національної приналежності на основі загального, рівного, безпосереднього виборчого права з пропорційною системою виборів та таємним голосуванням.

Велика увага у програмі партії приділяється питанню місцевого самоврядування. Згідно конституції краю міста та села можуть об'єднуватись у громади, які в свою чергу об'єднуються у округи, які управляються окружними радами. Головний орган місцевого самоврядування — Краєва народна рада (сойм). До компетентності органів місцевого самоврядування належить управління поліцією, вирішення адміністративних питань.

Всі органи місцевого самоврядування мають формуватися з місцевих кандидатів, які здійснюють виконавчі функції і є підзвітними, тим громадянам, які їх обрали на місцевих зборах. Чиновники позбавлені недоторканості та можуть бути притягнуті до відповідальності у суді за позовом будь-кого з громадян.

Програма УДРП також передбачає введення реформ у сфері освіти та релігії, зокрема релігійні установи мають бути відділені від держави, і жодна

з релігій не може бути загальнодержавною, церковні установи мають фінансуватись та управлятись паствою, яка у тому числі отримує право вибору священників.

Освіта на думку партії має стати світською, загальнообов'язковою, україномовною, але з можливістю відкриття за рішенням громад шкіл, у яких освітній процес відбувається іншими мовами. Шкільна освіта має складатися з трьох ланок — початкової середньої та вищої школи перехід між якими має відбуватись без екзаменів.

Навчання у початковій школі має бути загальнообов'язковим та безплатним, навчання у середній та вищій школі для обдарованих дітей також має бути безплатним та фінансуватись з місцевого бюджету, крім того з місцевого бюджету у разі необхідності мають виділятися кошти на утримання таких дітей. У майбутньому вся освіта має стати безплатною для всіх громадян.

У економічній сфері партія виступала за соціалістичні реформи:

Заміна системи різноманітних податків на єдиний прогресивний податок. Поступове запровадження підтримки на державному рівні кооперативних підприємств та громадських промислових об'єднань, зокрема створенням загальнодоступної системи народного кредитування, та запровадження програми викупівлі гірничо видобувних, транспортних, енергетичних, промислових підприємств державного значення у їх власників та передачі у власність держави чи органів місцевого самоврядування.

У питаннях аграрної політики УДРП виступає за передачу земель, лісів та водних об'єктів, що належать державі, дворянам та релігійним організаціям у власність округів та місцевих громад, ті землі що належать приватним особам і потребують найманої праці для обробітку мають бути викуплені у суспільне користування.

Окрім програми націоналізації земельних ресурсів у сфері аграрної політики партія пропонувала у своїй програмі такі зміни, як запровадження системи допомоги спілковим та кооперативним землеробським об'єднанням

з боку держави. Першість у користуванні землями з земельного фонду має належати незаможним селянам.

Передачу податків та мита до місцевого бюджету та відміна податків, повинностей і орендної плати для землеробів. Створення системи бюро, які повинні вирішувати конфлікти між орендарями та орендодавцями з приводу орендної плати та слідкувати за дотриманням прав землеробів. Запровадження системи аграрної освіти.

Велика увага у програмі партії приділяється заходам, що мають забезпечити права робітників, у тому числі робітників у аграрній сфері та домашніх слуг.

Введення шестигодинного робочого дня робітників від 14 до 16 років та восьмигодинного для робітників, яким виповнилось 18 років. Праця без перепочинку має бути обмеженою 36 годинами протягом тижня, та не може працювати понад встановлену норму.

Кожний робітник повинен мати право на оплачувану роботодавцем двотижневу відпустку з гарантією збереження робочого місця, при умові що робітник працював на одному місці не менше року.

Крім того партія вважала, що має бути заборонена праця у нічний час, окрім тих випадків коли це не можливо з технічних причин, працювати уночі можуть тільки чоловіки, робітники що працюють у нічний час повинні отримувати більшу винагороду за працю.

Особлива увага на думку УДРП має бути приділена робітникам жіночої статі: жінки мають бути позбавлені права праці на шкідливих для здоров'я роботах, вагітні жінки мають право на чотиритижневу відпустку перед пологами та шеститижневу після пологів.

На роботодавців повинні покладатися обов'язки по контролю санітарних умов на виробництвах та у житлі, яке підприємець надає робітникам, крім того роботодавці зобов'язані обирати максимально безпечний для робітників спосіб виробництва.

У разі отримання під час робочого процесу травм, або виникнення професійних хвороб, у разі нещасних випадків, які сталися не з вини робітника і призвели до інвалідності або втрати робітником працездатності роботодавець зобов'язаний виплачувати компенсацію за завдану шкоду.

На рівних правах з роботодавцями робітники мають впорядковувати процес виділення коштів з крайового бюджету, призначених для соціального забезпечення робітників-інвалідів, робітників, що не можуть працювати через похилий вік, та тих робітників з якими стався нещасний випадок.

За дотриманням виконання обов'язків роботодавців має стежити спеціально створена система інспекторів. У разі недотримання своїх обов'язків роботодавець має бути притягнутий до відповідальності.

Для найму робітників на виробництва мають бути створені біржі праці, до яких мають бути залучені представники робітничих організацій. [107. 205]

Ще одна соціалістична партія, УПСР (Українська Партія Соціалістів-Революціонерів), виступала за націоналізацію усіх галузей законодавства, які обслуговують «найпершочергові потреби населення». Ця партія ставила під сумнів часткову або повну приватну власність у таких ключових галузях, як охорона праці, регулювання робочого часу, соціальне страхування, а також створення бірж праці.

Програма УПСР детально аналізувала питання, пов'язані з охороною праці, включаючи уведення стандартів безпеки на робочому місці, контроль за робочим часом, щоб запобігти перевтомленню робітників, та забезпечення дотримання нормальних умов праці. Партія також акцентувала увагу на соціальному страхуванні, вимагаючи створення системи, яка б захищала працівників від фінансових труднощів у разі хвороби, інвалідності або нещасних випадків на роботі. Щоб забезпечити справедливий доступ до робочих місць, УПСР пропонувала створити біржі праці, які б відповідали за посередництво між робітниками та роботодавцями, сприяючи підбору робочої сили за справедливими умовами.

УПСР прагнула забезпечити, щоб ці реформи сприяли покращенню умов праці та життя всього населення, надаючи перевагу громадським інтересам над приватними[2, 19].

Щодо питання земельної реформи, програма УПСР в багатому сенсі узгоджується зі схожими пропозиціями, що містяться у програмах інших соціалістичних партій. Згідно з ним, "всі землі на території України переходять у користування всього працюючого населення без необхідності викупу"[2, 21].

Програма також містила пункт, що стосується оподаткування. Планувалося анулювати протекційне мито та взагалі всі податки, які "обтяжують працюючий клас". Крім того, розглядалося питання впровадження поступового податку на доходи та спадщину[2, 22].

Українська радикальна партія виставила гасла для подолання нерівності в правах на засоби виробництва та ліквідації умов, що сприяють експлуатації. Її програма включала в себе такі важливі положення як встановлення 8-годинного робочого дня для дорослих і 6-годинного для підлітків у віці від 14 до 18 років. Також вона настоювала на забороні дитячої праці, понаднормових роботах, обмеженні нічної і жіночої праці, зокрема для вагітних жінок.

Партія вимагала надання відпусток для жінок до та після пологів, повного компенсування втрати працездатності або каліцтва на виробництві за рахунок роботодавця, надання безоплатної медичної допомоги в разі хвороби за рахунок власників підприємств, соціального страхування від нещасних випадків і незалежного контролю фабричної інспекції над санітарно-гігієнічними умовами праці, а також встановлення юридичної відповідальності підприємців за порушення законів про охорону праці.

Партія Польська Соціалістична є дуже цікавим представником політичних партій Підросійської України початку ХХ століття, оскільки будучи по суті польською національною партією вона активно взаємодіяла з українськими та російськими політичними силами. Особливістю ППС є

наявність великої кількості політичних програм, які суттєво відрізняються одна від одної.

Першою політичною програмою Партії Польської Соціалістичної була Брюсельська програма 1878 року. У документі як і у більшості подібних політичних програм аналізувалась сучасна, на той момент часу, політична ситуація та причини які призвели до її виникнення.

Якщо конкретизувати написане, то можемо сказати, що у програмі стверджується, що в наслідок соціального, економічного та політичного розвитку у суспільстві домінуючою стала ідея приватного підприємництва, прихильники якої вважали, що ця ідея заснована на принципі індивідуальної свободи та самопомоги може стати основою справедливого суспільства рівних можливостей, але внаслідок скупчення великої кількості капіталів та засобів виробництва у приватній власності невеликої частини людей, інша — більша частина людей опинилась у становищі майже безправних найманих робітників відокремлених від засобів виробництва і як наслідок позбавлених можливості самореалізації, і метою ППС проголошується боротьба за створення суспільства рівних можливостей, яка повинна вестись опираючись на принципи прописані у програмі:

Забезпечення суспільством усім його членам можливостей для розвитку власних природних сил.

Передачі засобів виробництва від приватних власників до найманих робітників.

Забезпечення права на отримання справедливої винагороди за працю.

Рівності усіх людей незалежно від расової, статевої, релігійної чи національної приналежності.

Загальнонародності та інтернаціональності боротьби за реалізацію вищеописаних принципів, незалежно від характеру праці та національної приналежності.

Об'єднання зусиль ППС та соціалістів інших країн

Впровадження в життя вищеописаних принципів повинно відбуватись під керівництвом організації що захищає його права та інтереси.

Принцип моральної відповідності засобів і дій по відношенню до цілі, який передбачає, що у своїй діяльності партія має використовувати такі засоби боротьби, як ведення заходів спрямованих на організацію населення, пропаганду своїх ідей у усній та письмовій формі, мирні протести: мітинги, страйки, демонстрації.

Проаналізувавши вищеописані принципи діяльності ППС ми можемо зробити висновок, що за своїм ідеологічним наповненням Брюсельська програма 1878 року не вирізняється серед програм лівих партій інших країн, навіть навпаки Брюсельська програма є яскравим прикладом програми лівої партії тих часів, але разом з тим Брюсельська програма сильно вирізняється від програм ППС, які видані пізніше своїм інтернаціональним спрямуванням та відсутністю націоналістичних настроїв.

Паризька програма 1892 року була видана наступною після Брюсельської та суттєво відрізнялась від неї національною спрямованістю.

Перший розділ Паризької програми засуджує польську шляхту, буржуазію та інтелігенцію як класи за те, що через їх бездіяльність, відсталість та неорганізованість польська нація опинилась у підкореному становищі, царський режим у документі називається східною деспотією Моськовського царства, а Російське суспільство називається відсталим у порівнянні з польським, що на думку авторів Паризької програми слугує ще одним переконливим доказом недосконалості феодального та капіталістичного устрою.

Другий розділ програми присвячено огляду сучасної, на момент написання документу соціально-економічної ситуації у Польщі, критиці дрібнобуржуазного капіталістичного ладу, як основної причини занепаду державності Польщі. У програмі стверджується, що укрупнення капіталу, знищення індивідуального підприємця як класу і як наслідок як економічного та політичного гравця спричинило розкол суспільства на два табори —

великих капіталістів, які ставили свої власні інтереси вище загальнодержавних та загальнонаціональних інтересів та найманих робітників, які попри свою чисельну перевагу не могли об'єднатись, щоб захистити польські національні інтереси від посягань Російської імперії.

У питанні аналізу соціально-економічної і політичної ситуації Паризька програма як і попередня Брюсельська програма послуговується принципами діалектично-матеріалістичного підходу та стоїть на засадах соціалізму, але великою відмінністю Паризької програми стало те, що поряд з вищеназваними підходами у ній питання проблеми польської політичної залежності розглядається з точки зору національної свідомості та боротьби націй, що є показником зміщення «праворуч» ППС у умовній сітці політичних координат.

Третій розділ Паризької програми висвітлює політичні спрямування та принципи, прагнення партії. ППС називається «соціальним архітектором» метою якого є об'єднання мас пролетаріату, котрі лише у вигляді єдиної організованої сили можуть заснувати самостійну республіку засновану на наступних принципах:

Запровадження законодавства у якому народ був залучений до законотворчості, введення системи прямого, таємного і загального голосування.

Створення Республіки Польщі у вигляді федерації, сформованої з рівноправних національних суб'єктів на добровільній основі.

Запровадження системи місцевого самоврядування на рівні провінцій та муніципалітетів, які повинні керуватись вибраними громадянами посадовими особами.

Знищення дискримінації за релігійними, расовими, національними чи статевими ознаками.

Створення системи повної, загальної та безкоштовної системи освіти з соціальним забезпеченням здобувачів освіти.

Озброєння громадян та скасування постійної армії.

Скасування мита на їжу та предмети першої необхідності, запровадження прогресивного податку на спадщину, майно та прибутки.

Право вільного друку та громадських об'єднань.

Запровадження восьмигодинного робочого дня з обов'язковою, щотижневою 36 годинною перервою.

Введення заборони на працю у ночі, на дитячу працю та обмеження праці неповнолітніх.

Забезпечення рівної винагороди за працю для жінок та чоловіків.

Соціальне забезпечення для безробітних, робітників, що постраждали під час робочого процесу, хворих та людей похилого віку.

Створення системи фабричних інспекторів, котрі обираються самими робітниками і здійснюють контроль за дотриманням фабричної гігієни та прав робітників.

Запровадження системи бірж та робітничого секретаріату.

Усунення будь-яких обмежень в укладанні трудових договорів.

Поступова передача всіх засобів зв'язку, засобів виробництва та землі у суспільну власність.

Проаналізувавши вищеназвані принципи державної побудови ми можемо побачити розвиток державотворчих принципів ППС порівняно з попередньою програмою, якщо у Брюсельській програмі окреслювались лише ідеологічні спрямування партії, то у Паризькій програмі розкриваються аспекти державного будівництва, як-то принцип обрання влади, державний устрій, законодавчі ініціативи, тощо.

У контексті нашого дослідження важливо відмітити великий рівень схожості Паризької програми та програм багатьох українських партій як-то УСР, УПСР, УРП та інших партій, що відіграє певну роль у українсько-польських відносинах у подальшому історичному процесі.

Також Паризька програма виділяється тим, що у ній висвітлено тактику партійної боротьби, причому виокремлено окремі аспекти тактики.

У питанні масової організації було вирішено обрати тактику створення системи агітації з свідомих та кваліфікованих робітників різного фаху, які мають займатись пропагандою ідей ППС серед своїх колег, таке рішення було обумовлене неможливістю створення агітаційних спілок та організацій, навіть таємних, в умовах тотального контролю з боку Російської імперії.

Найефективнішим засобом агітації у документі вважається розповсюдження інформації у писемному вигляді з роз'ясненням не лише ідеологічних спрямувань партії а й сучасної на той час політичної ситуації через призму ідей соціалізму, крім того у настанові зазначається, що у процесі агітації серед селян важливим є не зачепити їх релігійні почуття та разом з тим показати релігійні інститути як захисників Російського імперіалізму та капіталізму.

У третьому пункті розділу присвяченому партійній тактиці розкриваються засоби досягнення цілей. У документі вказується, що партія повинна підтримувати як мирні демонстрації, мітинги, колективні скарги, так і такі радикальні способи боротьби як політичні вбивства посадових осіб, але зазначається, що цей метод боротьби повинен використовуватись лише у виключних випадках.

Четвертий пункт присвячений ставленню ППС до інших класів, у ньому стверджується, що ППС доброзичливо ставиться до представників усіх класів, оскільки і серед капіталістів, буржуазії та шляхти можуть бути знайдені прихильники ідей партії, але партія є представником класу пролетарів, і тому повинна діяти в їх інтересах.

П'ятий, шостий та сьомий пункти висвітлюють погляди партії на взаємодію з революційними силами інших слов'янських народів, зокрема зазначається необхідність створення відділень на територіях Литви та Російської імперії, які раніше були пов'язані з Польщею, у тому числі і на теренах України.

Програма 1893 року була адаптацією Ерфурдської програми, у ній висунуті вимоги соціальних реформ, які переважно співпадають з положеннями Брюсельської та Паризьких програм.

Особливо цінною для нашого дослідження є програма 1906 року, оскільки вона належить партії «Пролетаріат», яка була утворена внаслідок відколу львівського відділення від ППС у 1900 році.

У програмі наголошується на необхідності взаємодії польських революційних сил зі своїми однодумцями з інших частин Російської імперії для повалення царського режиму та перетворення Російської держави на федерацію з широкими правами автономних частин у тому числі Польської Республіки зі своєю конституцією. Принципи, на яких має бути заснована нова федеративна аналогічні принципам наведеним у попередніх програмах партії, зокрема: федеративний устрій, на основі загального виборчого права, запровадження виборних посад, встановлення ліберальних свобод як то рівність усіх людей, скасування армії та смертної кари, запровадження судів присяжних, захист прав робітників, обмеження тривалості робочого дня, введення системи соціальної допомоги, тощо. Варто відмітити що деякі пункти програми майже дослівно співпадають з пунктами РУП та УСР з якими співпрацювали польські соціалісти.

Таким чином проаналізувавши всі вищезгадані програми ППС ми можемо зробити висновок, що хоча Партія Польська Соціалістична майже не вирізнялась від українських партій, які діяли на теренах, котрі знаходились під контролем Російської імперії, що зіграло позитивну роль у питанні співпраці частин ППС та українських робітничо-соціалістичних партій.

Партія «Єврейський робочий союз у Литві та Польщі» більш відома під назвою БУНД попри свою назву мала відношення і до України, оскільки мала багато осередків на теренах України, прикладом можна назвати той факт, що п'ята конференція БУНДу 1902 року відбулась у місті Бердичев.

За ідеологічною спрямованістю БУНД був типовим представником соціалістичних партій, що боролись за права робітників, але важливо

відмітити, що в першу чергу партія боролась за захист прав робітників єврейського походження, як однієї з найбільш дискримінованих верств населення у Російській імперії груп населення, попри це БУНД не можна вважати націоналістичною, оскільки вона активно співпрацювала з іншими соціал-демократичними партіями Російської імперії.

У 1898 році була видана стаття «Наші цілі» у якій було висвітлено основні проблеми, які стояли перед партією. Основною проблемою звісно була проблема прав робітників єврейського походження, оскільки внаслідок імперської політики Росії вони страждали одночасно і як робітники стикаючись з експлуататорським відношенням з боку роботодавців, і як євреї стикаючись з державним та побутовим шовінізмом, прикладами якого у тексті називається так звана «чорта осідлості», яка обмежувала право на пересування євреїв у межах імперії, неможливість працювати на державних підприємствах, у залізничних майстернях, тощо. Не менш важливим є те, що у статті роз'яснюється відношення БУНДу до інших робітничих партій, зокрема вказується, що БУНД не є єврейською партією, оскільки хоч і складається з учасників єврейського походження, але ставить класові інтереси вище за інтереси національні, і виступає проти єврейської буржуазії так само, як і проти будь-якої іншої, при цьому активно співпрацюючи з такими партіями як ППС та РСДРП.

У 1900 році, було створено устав партії, він містив не тільки загальний опис цілей організації, а й положення про систему представництва інтересів робочих на основі непрямой демократії, коли кожен гурток має вибрати свого представника, котрий повинен був з'явитись на представницькому зібранні і взяти участь у виборах контролера з поміж інших представників. Таким чином ми можемо зробити висновок, що Єврейський робочий союз у Литві та Польщі був організацією, яка мала свої осередки в Україні і ставила своєю метою не тільки захист прав найманих робітників, а й зрівняння євреїв у правах з іншими національностями, що було надзвичайно актуально для досліджуваного нами історичного періоду.

2.2. Аналіз політичних правих партій.

На початку ХХ століття було опубліковано перший партійний документ в історії України, цим документом стала політична програма Радикальної Української партії «Самостійна Україна». Цей текст був створений у 1900 році на прохання Д. Антоновича і написаний юристом М. Міхновським. Програма вражала своєю радикальністю, а вже невдовзі стала однією з головних причин поділу партії на безліч фракцій.

У відношенні національного питання програма виражала переконання М. Міхновського, яке стверджувало, що кожна нація, зважаючи на міжнародні обставини, прагне стати незалежною та мати свою власну державу. Вона наголошувала на тому, що лише держава з мононаціональним складом може надати своїм громадянам необмежені можливості для всебічного духовного розвитку та досягнення найкращого матеріального, культурного, політичного та економічного становища. [99, 8]

Програма також була відома своєю ультра-радикальною спрямованістю. В ній чітко було прописано застереження всім, хто не підтримує ідею незалежності України: «Усіх, хто на цій Україні не за нас, той проти нас. Україна для українців, і доки хоч один ворог чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружжя.» [99, 14]

Незважаючи на подальший розкол і внутрішні протиріччя, програма «Самостійна Україна» відіграла важливу роль у формуванні партійної політики України, а саме відмову від культурництва та аполітичності на користь активної боротьби за державну незалежність.

У той же час, вона сприяла розвитку гострої полеміки між різними українськими партіями щодо стратегії руху до незалежності, особливо між Українською Соціалістичною партією і Групою Української Соціал-Демократії.

На початку ХХ століття ідеї соціалізму стали дуже популярними, що спонукало лідерів українського національного руху до пошуку шляхів поєднання демократичного націоналізму, спрямованого на захист

пригнобленої нації, з ідеями інтернаціоналізму та всесвітньої боротьби пролетаріату. Ця ситуація була результатом складного соціально-політичного контексту і впливу ідей, що циркулювали у Європі та Росії.

Лідери РУП та інтелектуальна верхівка руху були під впливом ідей західноєвропейської та російської соціал-демократії. Вони працювали над розробкою нової партійної програми, в якій враховували загальнодемократичні ідеали та вирішення аграрного питання, захисту прав робітників, та інших соціальних питань.

Новий проект програми РУП був майже ідентичним до програми Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП), за винятком двох ключових пунктів: національного і аграрного питань. У плані національного питання, М. Порш відстоював конкретну мету - досягнення власної національно-територіальної автономії для України, тоді як російські соціал-демократи говорили про загальне право на самовизначення націй узагальнено. Іншим важливим аспектом було аграрне питання, яке стосувалося розподілу земель.

РУП в своїй програмі висловила мету заміни царату федеративною республікою, де землі були б розділені відповідно до національних і історичних різниць, і кожній національності було б забезпечено права. Також передбачалося право кожної частини федеративної держави на повне державне відокремлення, якщо більшість і населення висловить бажання до цього. Ці положення вказують на бажання створити федеративну систему з урахуванням різних національних історій та прав, а також дати можливість самовизначення націй у майбутньому. [80, 85]

1904 року в програмі РУП з'явився пункт, який визначав самостійність України. Це було частково обумовлено подіями російсько-японської війни, які викликали надію на можливий розпад Російської імперії. Однак внутрішні розбіжності в партії стосовно цього питання були значними.

У партійному ряду РУП були дві основні групи, які умовно можна назвати «націоналісти» і «інтернаціоналісти». «Націоналісти» підтримували

ідею національної незалежності України та надію на розпад Російської імперії, і ці ідеї знайшли своє відображення у пунктах програми РУП. [9, 12]

З іншого боку, «інтернаціоналісти» бачили необхідність спільної дії з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП) і вважали, що національна програма РУП заважала спільній боротьбі класів. Такі позиції «інтернаціоналістів» спричинили відкіл групи Українських соціал-демократів, від РУП і видання відозви «Розкіл Революційної Української партії» у січні 1905 року [9].

«Сплчани» (члени групи «Української соціал-демократії») вважали, що спроби «націоналістів» привернути робітничий клас до ідеї «Самостійної України» і націоналізму були неефективними і відволікали робітників від класової боротьби. Вони вважали національне питання «політичним атавізмом»[103, 84].

Ці розбіжності в поглядах внутрішньої опозиції РУП відображають складний характер політичного середовища та ідейного розмаїття того часу, коли різні групи й індивіди мали різні уявлення про те, як досягти національної незалежності та реалізувати необхідні соціальні перетворення.

Програмний документ «Самостійна Україна» М. Міхновського відображає погляди на можливість відокремлення України в самостійну державу та її історичний контекст. Згідно з цим документом, історія України включала об'єднання з Московською монархією в 1654 році на умовах політичної унії, де Україна вважалася рівною Московії і зберігала свою незалежність щодо внутрішнього устрою. Ця унія була укладена для досягнення певних міжнародних цілей.

Міхновський вважав, що можливість відокремлення України в самостійну державу може виникнути, якщо одна зі сторін унії (в даному випадку Московська монархія) порушить умови контракту. В такому випадку, інша сторона (Україна) має право визнати угоду порушеною і зірвати всі зносини з контрагентом. Ця логіка відображає бажання зберегти

незалежність України і розглядає її історичні засади у контексті міжнародних відносин.

Міхновський підкреслював історичний контекст та умови об'єднання, які спричинили утворення унії між Україною і Московією, та застосовував цей контекст для аналізу можливості відокремлення України в майбутньому[22, 25].

Щодо інших етнічних українських земель, автор «Самостійної України» не мав належних політико-правових аргументів або мотивів для їх об'єднання в «...одну, єдину, нероздільну Україну». У цьому випадку, об'єднання західноукраїнських земель, які перебували під владою Австро-Угорської імперії, відображалося більше як гіпотетична можливість, ніж реалістичний план.

У "Самостійній Україні" автор не надавав політично-правового обґрунтування статусу західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії, а отже, і можливості їх правового відокремлення. Ймовірно, це було викликано більш ідеологічними або емоційними сподіваннями, ніж конкретними юридичними аргументами.

На той час питання про створення соборної і політично незалежної України на порядок денний не ставалося або не розглядалося серйозно в контексті «Самостійної України». У різний час історії України, різні ідеології та підходи впливали на сприйняття об'єднання всіх українських земель під однією владою.

Проект програми РУП, хоч і не був ухвалений через внутрішній розкол партії, включав в себе докладну схему створення демократичної республіки. У цій концепції передбачалося, що найвища державна влада має бути делегована загальноросійському органу народних представників.

У відношенні України план передбачав створення автономного представницького органу, сейму, який мав право приймати закони з питань внутрішнього управління, що стосуються виключно населення України. Формування цього парламенту планувалося на основі рівного

безпосереднього виборчого права з таємним голосуванням для кожного громадянина, віком від 20 років, під час кожних виборів.

Також у цьому плані були зазначені пункти, що стосувалися пропорційного представництва, призначення виборів та перевиборів на вихідний день, дворічного періоду функціонування парламенту, встановлення оплати для депутатів, можливості проведення референдумів, розвитку місцевого та національного самоврядування для всього населення Російської республіки, а також гарантії політичних свобод і громадянських прав. [10, 214]

Українська Народна Партія (УНП) представляла радикально-націоналістичний напрям в політичній думці України на початку минулого століття. Однією з ключових характеристик її ідеології було прагнення до повної незалежності України від Російської імперії та інших зовнішніх впливів. УНП виступала за створення самостійної, суверенної української держави, у той час як інші політичні партії того часу, як правило, розглядали питання про автономію України в межах Російської імперії. Вони прагнули до більшої автономії та культурної свободи для українського населення, але не завжди виходили за межі автономії.

Важливим аспектом в ідеології Української Націоналістичної Партії (УНП) є її підходи до національних питань. Одним із важливих аспектів є те, що програма УНП приділяла велику увагу становищу національних меншин в незалежній Україні. Це питання стає особливо цікавим, оскільки часто пов'язується зі стереотипами щодо українського націоналізму, такими як антиросійськість та антисемітизм. Наприклад, в одному з текстів, який приписується М. Міхновському і називається «Десять заповідей УНП», можна знайти висловлювання про те, що представники усіх національностей є братами українського народу, окрім росіян, поляків та угорців, яких Міхновський називає ворогами української нації, оскільки на його думку, вони пригнічують українців.

Звертаючи увагу на цей аспект, слід пам'ятати, що погляди та висловлювання окремих індивідів у рамках УНП можуть не відображати офіційну позицію партії, і їх слід розглядати у контексті конкретного історичного періоду і обставин. УНП, як і інші політичні рухи, мали свої внутрішні розбіжності та еволюцію у своїй ідеології з часом[103, 80].

Українські націоналісти аргументували необхідність українського незалежного державотворення тим, що, на їхню думку, кожен народ має право на самостійне існування на своїй власній території, незалежно від його розміру. Ця ідея також включала в себе переконання, що іншим націям, таким як єврейська, які не мають своєї власної території, має бути надана можливість мати свою державу. [99, 18]

Доволі яскраву характеристику євреїв як нації ми можемо знайти у документах М.Міхновського, котрий писав, що євреї проживаючи в оточенні інших народів, нерідко вимушені вдаватись до різноманітних хитрощів, щоб покращити своє соціальне становище. Тому на думку М. Міхновського стає цілком зрозумілим те, чому євреї як нація у соціально-політичному відношенні часто виступають на боці пануючих націй, а не на боці національних меншин, до яких самі і належать.[69, 16].

Майбутня незалежна Україна планувалася як демократичне суспільство, яке могло б прийняти форму республіки з обраною посадою президента або без такої посади, або ж як конституційна монархія. Відповідно до програми Української Народної Партії (УНП), склад парламенту та органів управління, відомих як "управи", мав би визначатися результатами загальних виборів, які б були всеохоплюючими, рівними, проводилися безпосередньо та в таємниці. Вибори мали відбуватися за пропорційною системою, враховуючи представництво сільського та міського населення, а також представників різних національних груп.

Програма Української Народної Партії (УНП) включала важливі демократичні принципи та прозорість в організацію уряду майбутньої

незалежної України. У цій програмі передбачалось, що обрані громадянами посади президента, суду та адміністрації повинні бути об'єктом виборів.

Один із важливих аспектів цієї програми була засада "відповідальності урядовців перед громадянами", що вказує на необхідність, щоб обрані представники та посадовці були відкриті та відповідальні перед народом. Ця принципова демократична засада передбачала, що обрані посади повинні працювати на користь і в інтересах громадян.

Також програма наголошувала на принципі розподілу влади між виконавчою (урядовою) та судовою владами. [95, 47]

Програма Української Народної Партії (УНП) також включала у себе ідею створення громадських організацій і союзів як важливого структурного елементу політичної системи майбутньої України. Ці організації мали на меті сприяти розвитку економіки та політичної активності робітників і селян.

Важливою частиною цього плану було створення таких громадських організацій, як Всеукраїнський союз українців-робітників і Всеукраїнський союз хліборобів-українців. Ці організації мали об'єднувати працівників у різних секторах економіки для захисту їхніх прав і інтересів.

Такий підхід відображав прагнення до більш широкій участі громадян в політичному процесі та розвитку громадянського суспільства. Громадські організації мали допомагати громадянам висловлювати свої думки і впливати на прийняття рішень в державі.

У програмі Української Народної Партії (УНП) виразилася потреба у створенні власних громадських організацій та політичних структур для українських громадян. Ця необхідність обґрунтовувалася тим, що в умовах імперського владарювання існували обмеження та обтяження, що призводили до того, що українські представники в російських організаціях та партіях не завжди могли належним чином виражати та захищати інтереси українського пролетаріату.

Активісти РУП вважали, що українські громадяни повинні мати можливість об'єднуватися власним чином, оскільки це дозволило б їм

ефективніше боротися за свої права та інтереси в умовах російського імперського впливу. Вони вірили, що лише через створення власних організацій та партій український пролетаріат може здобути більшу незалежність і вплив у суспільстві.

Іншими важливими аспектами «Десяти заповідей» є створення Соборної незалежної Української держави, націоналістична політика у сфері культури, що включала в боротьбу з імперськими народами та заборону вживання їх мови.

Ця позиція відображала прагнення до самостійності та самовизначення українського народу в політичних та громадських справах. [95, 48]

Українська Народна Партія (УНП) опублікувала лише один номер свого часопису «Самостійна Україна» у Львові. У цьому виданні була відображена Конституція України за проектом М. Міхновського. В цій Конституції розглядалося питання федеративного державно-адміністративного устрою в незалежній Україні, а також відзначалася суверенність України.

Після багатьох невдалих спроб поширити свої ідеї серед українців, ідеолог УНП М. Міхновський вирішив додати до своєї програми елементи соціалізму, щоб спробувати залучити активну молодь до українського національно-самостійного руху. Проте деякі члени УНП, як С. Шемет, вважали це намагання демагогією і вказували на те, що М. Міхновський використовував соціалістичний відтінок для досягнення своїх політичних цілей. [51, 113].

Програма Української Народної Партії (УНП) у адміністративній сфері передбачала розбудову держави на принципах децентралізації та розвитку місцевого самоуправління. У цій програмі "громада" була наділена значними правами, включаючи контроль над освітою, науковою діяльністю, релігією, міліцією та засобами масової інформації.

Ця ідея відображала прагнення до розвитку громадянського суспільства та підвищення ролі місцевих громад у прийнятті рішень та

управлінні справами на місцях. За такої системи держава мала б виступати як один із факторів, але не єдиним, впливом на життя громадян. Громадянське суспільство мало б бути активним та відповідальним суб'єктом у формуванні соціальних, економічних та культурних процесів.

Програма УНП дійсно передбачала високий ступінь розвитку громадянського суспільства та надавала йому значну сферу впливу поруч з державними інститутами.

Головною метою діяльності цієї партії є захист дрібної та середньої земельної власності та боротьба за скасування великих земельних володінь. Вони виступають проти ідеї того, що селянин-хлібороб, який володіє землею, повинен втратити її та стати сільським наймитом, що заробляє на життя, працюючи на власників великих господарств[106, 25].

Цікаво відзначити, що програма УНП визначала область впливу держави як політичного інституту шляхом визначення сфери життя, в яку державі не слід втручатися, вказуючи на те, чого вона не повинна робити. Напередодні, програма наголошувала на необхідності націоналізації землі та зауважувала, що земля не може бути "удержуваною", але переходить у власність народу та націй, а не держави. Якщо в державі є домінуюча нація, то вона має право на володіння усією "своюю" землею, яку вона "заселяє", а також землею, на якій проживають нації, що підпорядковані цій державі.

Якщо націоналізація проводиться у державі, де існують "нижчі" і "вищі" класи, які завжди контролюють державну владу і складають уряд, то в таких умовах націоналізація може призвести лише до переходу власності над землею з рук земельних власників до держави, де цією власністю знову будуть розпоряджатись "вищі" класи. Тому націоналізація землі може бути успішною лише в суто демократичній державі з повною правовою і економічною рівністю громадян, котрі належать до однієї нації [99, 18].

Як і більшість українських політичних партій початку ХХ століття УНП виступала з позиції захисту прав робітників, зокрема у програмі УНП проголошувалось скорочення робочого дня до 8 годин, а на шкідливих

підприємствах та для робітників 16-18 років робочий день мав бути ще меншим, наймана праця дітей мала бути заборонена, а праця вагітних жінок охоронялась належним чином.

Крім того УНП у своїх програмних документах висувала пропозиції спрямовані на покращення умов праці та підвищення безпеки праці, захисту прав робітників, запровадження системи соціального забезпечення для інвалідів, створення інституту інспекторату до якого мають входити представники як робітників так і законодавців.

Для розвитку промисловості на державному рівні передбачалось створення кооперативного і державного кредитування.

Товариство Українських Поступовців (ТУП) було однією зі значущих політичних організацій в Україні на початку 20-го століття. Їхня економічна програма відображала їхні погляди на соціально-економічний лад, який вони вважали найбільш сприятливим для забезпечення інтересів народу і загального добробуту.

Основні риси економічної програми ТУП включали:

ТУП підтримувало перехід до соціалістичного суспільства, де б ресурси інфраструктури були спільною власністю народу, а не приватними власниками. Вони вірили, що це сприятиме більшій рівності та справедливості. ТУП прагнуло забезпечити спільну народну власність на землю і її ресурси, що могло б виключити можливість експлуатації і зловживання цими ресурсами окремими індивідуальними особами чи елітами. Це сприяло б доступу до землі та її користуванню більшому колу громадян. ТУП підтримувало ідею націоналізації фабрик, заводів та засобів для праці, щоб забезпечити контроль над виробництвом і ресурсами на рівні держави чи спільноти. Однією з головних мет цієї економічної програми була боротьба за соціальну справедливість і зменшення економічних нерівностей в суспільстві. ТУП вважало, що при впровадженні цих економічних змін буде досягнуто загальний добробут і підвищено рівень життя всього населення.

Важливо враховувати, що програма ТУП відображала соціально-політичний контекст того часу і була спрямована на розв'язання проблем, які існували в Україні на початку 20-го століття. Ефективність та прийняття цієї програми варіювалися серед різних шарів населення та політичних груп. [91, 147].

РОЗДІЛ 3. РОЗБУДОВА ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ У ПІДРОСІЙСЬКІЙ УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ Й ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕМИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1. Методи та прийоми організації проведення занять з теми: «Розбудова партійної системи у Підросійській Україні на початку ХХ століття»

За довгу історію свого розвитку педагогічна наука створила безліч прийомів та методів організації занять з історії. Тема нашого дослідження дозволяє залучити найрізноманітніші методи та прийоми роботи на уроках.

Важливе значення на уроці посідають словесні методи, як то бесіда, шкільна лекція, розповідь, пояснення, оскільки вони дозволяють вчителю систематизувати та представити ключові факти, тлумачення та історичні події, можуть використовуватися для введення нового матеріалу та стимулювання інтересу до предмету, а учням отримати чітке розуміння ключових аспектів історичного матеріалу. За допомогою зазначених методів вчитель може розкрити зв'язки між подіями, висвітлити різні точки зору та забезпечити необхідний контекст.

Проте основою заняття мають бути дослідницькі методи, оскільки дослідницькі методи на уроках історії мають важливе значення у формуванні комплексу ключових навичок серед учнів. По-перше, вони сприяють розвитку критичного мислення, оскільки учні навчаються аналізувати інформацію, розпізнавати причинно-наслідкові зв'язки та оцінювати різні історичні погляди.

По-друге, застосування дослідницьких методів активізує інтерес учнів до предмету. Якщо вони мають можливість самостійно досліджувати та виявляти факти, це робить уроки історії більш захопливими та цікавими.

По-третє, дослідницькі методи сприяють розвитку самостійності та творчого підходу. Учні, задіяні в дослідницьких проектах, самостійно формулюють питання, вибирають джерела інформації та роблять власні висновки, що розвиває їхню здатність до самостійної роботи та творчого мислення.

По-четверте, дослідницькі методи допомагають узгодити теорію та практику. Учні можуть застосовувати теоретичні знання в практичних завданнях, що допомагає їм краще зрозуміти, як історичні концепції взаємодіють з реальними подіями.

В п'ятому розгляді, дослідницькі методи сприяють розвитку дослідницьких навичок. В процесі досліджень учні навчаються визначати об'єкт дослідження, ставити конкретні завдання, вибирати та використовувати різні джерела інформації, аргументовано висловлювати свої думки та представляти результати.

Нарешті, дослідницькі методи допомагають формувати критерії оцінювання. Учні навчаються визначати критерії ефективності та оцінювання своєї діяльності, що сприяє розвитку метакогнітивних навичок та усвідомленню важливості процесу вивчення.

Таким чином, дослідницькі методи на уроках історії не лише сприяють глибшому засвоєнню інформації, але й готують учнів до високого рівня історичної грамотності, розвиваючи критичність, самостійність та творчість.

Одним з найпростіших, але водночас і найважливіших дослідницьких методів є робота з підручником.

Опрацювання матеріалу підручника під час домашньої роботи має ключове значення для успішного навчання і розвитку учнів. Цей процес сприяє не лише засвоєнню конкретних знань, але і розвитку широкого спектру навичок та когнітивних функцій.

Робота, пов'язана з опрацюванням підручника, дозволяє учням більш глибоко і систематично ознайомитися з ключовими концепціями та темами.

Це допомагає закріпити базові знання та створює основу для подальшого розвитку навичок.

Опрацювання матеріалу підручника розвиває навички самостійності та відповідальності. Учні вчаться організовувати свій час, планувати роботу і вирішувати завдання самостійно, що є важливою складовою успішного навчання в майбутньому.

Опрацювання тексту підручника допомагає учням розвивати читацькі навички. Вони навчаються виділяти головну інформацію, аналізувати текст, робити висновки, що важливо для подальшого успішного вивчення теми заняття.

Опрацювання матеріалу підручника включає в себе вирішення завдань та практичних вправ, що сприяє розвитку критичного мислення. Учні навчаються аналізувати інформацію, порівнювати різні точки зору.

Систематичне опрацювання матеріалу підручника сприяє глибокому засвоєнню і утриманню інформації. Вивчення матеріалу підручника дозволяє учням повторювати матеріал, що сприяє кращому його запам'ятовуванню.

Узагальнюючи, опрацювання матеріалу підручника є важливим елементом ефективного навчання, що сприяє розвитку різних аспектів освіти та готує учнів до подальших викликів навчання і життя.

Метод роботи з підручником може застосовуватись як під час уроку, так і у якості одного з завдань домашньої роботи.

Наступним не менш важливим методом роботи є рольові дидактичні ігри. Рольові дидактичні ігри в історії відіграють важливу роль у процесі навчання, сприяючи не лише активізації знань учнів, але й розвитку їхніх аналітичних та критичних навичок. Ці ігри, що перетворюють уроки на захопливі події, забезпечують неповторний підхід до вивчення історії.

Взяти на себе роль історичної постаті чи учасника подій дозволяє учням глибше зануритися в епоху та розуміти ситуації зсередини. Це не просто вивчення фактів, але і відчуття історії як живої та барвистої події.

Учасники рольових ігор вивчають не лише дати та події, але і мотивації та рішення своїх історичних персонажів.

Окрім того, рольові ігри в історії сприяють розвитку комунікативних навичок. Учні навчаються ефективно виражати свої думки, вести дискусії та взаємодіяти з однокласниками в контексті історичних подій. Це розвиває в них навички співпраці та толерантності, що є важливими в усвідомленні різноманітності культур та поглядів.

Рольові ігри також сприяють створенню атмосфери зацікавленості та позитивного ставлення до предмета. Учні, які беруть участь у живих історичних сценаріях, відчують особисту залученість, що стимулює їхнє бажання докладати зусиль до розуміння минулого.

Важливо відзначити, що рольові дидактичні ігри на уроках історії не лише вчать фактам, але й формують в учнів критичне мислення, вміння аналізувати події та здійснювати власні висновки. Такий підхід до навчання історії забезпечує глибоке розуміння та аплікацію здобутих знань у реальному житті.

Ключовим, на нашу думку, методом для розвитку логічної та аксіологічної компетентностей є метод аналізу історичних документів.

Аналізуючи історичні документи, учні повинні визначити, наскільки об'єктивно автор подає інформацію, а також розглянути можливі мотиви або приховані аспекти.

Учні вчаться критично оцінювати джерела інформації, визначаючи їхню об'єктивність та достовірність. Вони розвивають навички відбору інформації з різних джерел та визначення її важливості для вивчення конкретного періоду чи події.

Аналіз історичних документів допомагає учням зрозуміти контекст і обставини, що оточували конкретні події. Це дозволяє їм більш повно і комплексно розглядати історію та її взаємозв'язки.

Учні повинні використовувати історичні документи як основу для своїх висновків. Це сприяє розвитку дослідницьких навичок і навичок презентації результатів своїх вивчень.

Аналіз історичних документів дозволяє учням розуміти, як минулі події впливають на сучасний світ. Вони можуть визначити паралелі між історичними ситуаціями та поточними подіями.

Історичні документи допомагають учням поглибити своє розуміння історії, дозволяючи їм відчувати атмосферу часу та реалії конкретних історичних подій.

Робота з історичними документами на уроках історії розширює кругозір учнів, розвиває їхні аналітичні та критичні навички, а також допомагає їм більш повно зрозуміти та оцінити значення минулих подій.

При аналізі будь-яких історичних документів учні повинні послуговуватись наступним алгоритмом:

- 1) Враховувати хто був автором документу, які ідеї він відстоював.
- 2) За яких обставин було створено документ.
- 3) Про що йдеться у документі.
- 4) Що мотивувало автора на створення документу.
- 5) Як документ співвідноситься з іншими документами.

Не менш важливою є групові методи роботи на уроці, такі як груповий аналіз джерел, чи бесіда. Групова робота на уроках історії є необхідним елементом навчального процесу, оскільки вона сприяє комплексному розвитку учнів та поліпшенню їх здатностей засвоювати історичні знання.

У першу чергу, групова робота стимулює розвиток соціальних навичок. Учні, працюючи в команді, вчаться слухати одне одного, обмінюватися ідеями та аргументами. Це сприяє формуванню навичок ефективної комунікації, які є важливим елементом не лише навчання, але і подальшого життя.

Крім того, групова робота сприяє розвитку критичного мислення. Учні, аналізуючи історичні події та документи разом зі своїми колегами,

навчаються аналізувати інформацію, визначати причинно-наслідкові зв'язки та ставити перед собою питання, що розвиває їх критичний погляд на історію.

Важливим елементом є також розширення поглядів. Групова діяльність дозволяє учням висловлювати свої точки зору та слухати думки інших. Це сприяє формуванню різнобічного розуміння історичних подій та дозволяє уникнути монотонності у сприйнятті матеріалу.

Робота в групах також розвиває навички колективної праці. Учні вчаться ділити обов'язки, взаємодіяти та приймати спільні рішення для досягнення загальної мети. Це формує в них уміння ефективно співпрацювати в колективі, що є важливою складовою успіху в подальшому навчанні та роботі.

Загалом, групова робота на уроках історії не лише сприяє засвоєнню конкретних історичних фактів, але і формує широкий спектр навичок та властивостей, які стануть корисними учням у подальшому житті.

Іншим важливим дослідницьким методом роботи на уроці є аналіз історичного портрету, оскільки аналіз історичного портрету на уроці історії має величезне значення, відіграючи ключову роль у розвитку критичного мислення та глибокого розуміння минулого. Цей підхід надає учням можливість не лише засвоювати факти та події, але й вникати у контекст, в якому жила та діяла досліджувана історична постать.

При аналізі історичного портрету учні отримують можливість глибоко вникнути в життя та особистість історичної постаті. Це сприяє глибшому розумінню соціальних, економічних та культурних аспектів досліджуваного історичного періоду. Аналізуючи вигляд, вбрання та вираз обличчя на портреті, учні можуть вивчити не лише зовнішній вигляд, а й внутрішні переживання та мотивації історичної особи.

Однак, основне значення аналізу полягає не лише в пізнанні конкретної особистості, але і в розвитку аналітичних навичок учнів. Вони навчаються виділяти ключові аспекти, роблячи акцент на тих рисах та подіях, які

визначили історичний контекст. Це вимагає не лише сприйняття фактів, але і здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та робити аналіз впливу особистості на хід історії.

Аналіз історичного портрету також сприяє розвитку емпатії серед учнів, оскільки вони стають свідками життєвого шляху конкретної особистості. Вивчаючи їхні вчинки та рішення, учні розуміють різні точки зору та культурні аспекти минулого. Це сприяє формуванню об'єктивного підходу до історії та розумінню різноманітності людського досвіду.

Узагальнюючи, ми можемо стверджувати, що аналіз історичного портрету на уроці історії не лише розкриває історичні факти, але й виховує критичне мислення, розвиває навички аналізу та синтезу інформації, а також сприяє формуванню повного та комплексного розуміння історії.

При складанні історичного портрету здобувачі освіти повинні керуватись наступним алгоритмом:

1. Встановлення зовнішності історичної особи.
2. Встановлення факторів, які впливали на формування особи, а саме:
  - 1) вплив сімейного виховання;
  - 2) найближче оточення історичної особи;
  - 3) ідейний або ідеологічний вплив, який брав участь у формуванні особи;
  - 4) особливості епохи, у яку жила історична особа.
3. Як формувалась особистість історичного діяча:
  - 1) перші спроби самостійної діяльності історичної персони;
  - 2) реакція історичної особи на навколишню дійсність.
4. Дослідження діяльності історичної особи:
  - 1) характеристика зовнішньої політики;
  - 2) характеристика внутрішньої політики;
  - 3) характеристика наукової або культурницької діяльності;
  - 4) в інтересах яких суспільних страт діяла особа.

5. Оцінка рис характеру історичної особи як на основі вищезазначених елементів історичного портрету, так і з аналізу історичних джерел.

6. Загальна оцінка історичної особистості, яка повинна включати в себе наступні характеристики:

- 1) місце і роль історичної особи у сучасних їй історичних подіях;
- 2) значення історичної персони для історії України.

Наступним методом дослідницької роботи є завдання на випередження. Впровадження завдань на випередження дуже важливо на уроках історії, оскільки вони грають ключову роль у формуванні інформаційної компетентності та розвитку учнів.

Перш за все, ці завдання сприяють розвитку критичного мислення. Учні вивчають історичні факти, але також навчаються аналізувати їх, оцінювати різні точки зору та формулювати власні висновки. Це важливо для того, щоб стати свідомими громадянами, здатними критично мислити і аналізувати інформацію в сучасному світі.

Крім того, завдання на випередження можуть стимулювати інтерес учнів до предмету. Якщо завдання поставлені правильно, та передбачають пошук цікавих фактів, то вони можуть викликати більше зацікавлення та бажання дізнатися більше. Це важливо, оскільки позитивне ставлення до історії може визначити подальший інтелектуальний розвиток учня та його вибір професійного шляху.

Завдання на випередження також розвивають навички самостійності та саморегуляції. Учні, виконуючи завдання на випередження, повинні працювати не тільки над пошуком інформації, а й плануванням свого часу та вмінням працювати над проектами. Це корисно для їхнього загального розвитку та підготовки до майбутнього життя.

Отже, завдання на випередження на уроках історії не лише допомагають засвоєнню конкретної інформації, але й сприяють формуванню

різноманітних компетентностей, які будуть корисні учням у їхньому особистому та професійному житті.

Іншим важливим методом є метод онлайн-тестування, цей метод хоч і не є дослідницьким однак є не менш важливим, і може використовуватись як Оскільки впровадження онлайн-тестування на уроках історії має безліч переваг для навчального процесу. Однією з ключових переваг є автоматизована оцінка, що дозволяє вчителям ефективно та оперативно оцінювати рівень розуміння учнями історичного матеріалу. Негайне отримання результатів полегшує процес визначення успішності та потреб у додатковій підтримці.

Гнучкість онлайн-тестування є ще однією значущою перевагою, особливо у контексті дистанційного навчання. Учні можуть здавати тести в зручний для них час та місце, що підвищує загальний рівень доступності та зручності.

Важливим аспектом є різноманітність форматів питань, яку дозволяє впровадження онлайн-тестів. Змога використовувати як однозначний вибір, так і багатовибір, а також формат введення тексту, забезпечує більш широкий спектр оціночних можливостей та охоплює різні аспекти навчання.

Крім того, система негайного відгуку, яка супроводжує онлайн-тестування, дозволяє учням миттєво оцінити свій успіх. Це сприяє активній залученості учнів та надає їм можливість самостійно визначати області для подальшого удосконалення.

Отже, впровадження онлайн-тестування викликає позитивний вплив на ефективність навчання історії, забезпечуючи швидкий зворотній зв'язок, гнучкість та різноманітність у процесі оцінювання.

3.2. Аналіз авторської розробки заняття з історії України для 9 класу на тему: «Розбудова партійної системи у Підросійській Україні на початку ХХ століття»

Опираючись на отриманні раніше теоретичні знання нами було розроблено план-конспект уроку з Історії України для 9 класу.

Вибір теми уроку «Формування партійної системи Підросійської України», обумовлений темою нашого наукового дослідження та тим, що розуміння процесів формування партійної системи початку ХХ століття допомагає здобувачам освіти визначити, як регіональні політичні сили взаємодіють між собою на загальнодержавному рівні і як вони впливають на внутрішню і зовнішню політику, крім того процес формування партійної системи регіону може відображати особливості його соціокультурного та економічного стану на початку минулого століття.

Вивчення цієї теми також допомагає здобувачам освіти зрозуміти, як певні партійні підходи відображають потреби та цінності суспільства. Аналіз тогочасного стану партійної системи в Підросійській Україні допомагає зрозуміти причини вибору тих чи інших напрямків її розвитку у майбутньому, а це у свою чергу важливо для подальшого вивчення історії України та світу.

Вивчення цієї теми сприяє розвитку аналітичних навичок здобувачів освіти, адже вони повинні аналізувати історичні події, взаємодію політичних сил і прогнозувати можливі тенденції. Вивчення окресленої нами теми дуже важливо для розуміння витоків сучасної політичної системи України, оскільки саме на початку минулого століття були закладені основні ідеологічні напрямки.

Тип уроку — комбінований, оскільки комбінований урок дозволяє інтегрувати різні аспекти навчання, що сприяє кращому розумінню теми, здобувачі освіти можуть бачити, як різні концепції пов'язані між собою.

Такий тип уроку дозволяє ставити різні дидактичні цілі, тренувати різні навички, такі як читання, обговорення, розв'язання історичних задач, що сприяє комплексному розвитку здобувачів освіти.

Комбінований урок дозволяє викладачу адаптувати навчання до потреб конкретної групи здобувачів освіти, враховуючи їх рівень знань та індивідуальні особливості. Різноманіття дидактичних цілей допомагає утримувати інтерес здобувачів освіти протягом заняття, оскільки вони залучаються до різних видів діяльності.

Комбінований тип уроку допомагає здобувачам освіти розглядати тему з різних кутів, що сприяє формуванню цілісного та глибокого розуміння матеріалу, що дозволяє ефективно використовувати час заняття, оскільки заняття спрямоване на досягнення різних цілей, що дозволяє уникнути одноманітності та активізувати увагу учнів.

Метою уроку є ознайомлення з історією формування політичних партій. Учні повинні розуміти історичний контекст та обставини, що призвели до створення політичних партій на Підросійській Україні на початку ХХ століття. Здобувачі освіти мають зрозуміти різницю в ідеології різних партій, їх погляди на події та способи досягнення мети, формування громадянської позиції та свідомості учнів, а це у свою чергу сприяє розвитку аналітичних навичок учнів, їх здатності критично сприймати інформацію та висловлювати власні думки.

Метою заняття також є виховання поваги до різноманітності поглядів, учні повинні розуміти, що існує різноманіття політичних поглядів та думок, і виховувати повагу до цієї різноманітності. Окрім того здобувачі повинні усвідомити важливість ідей мультикультуралізму та рівності націй у Українській державі, виховати у собі толерантність до поглядів інших людей.

Не менш важливим аспектом заняття є розвиток дослідницьких навичок. Здобувачі повинні покращити своє вміння вивчати джерела, аналізувати історичні факти та події, щоб краще зрозуміти контекст формування партій. Іншою важливою частиною мети є розвиток

комунікативних навичок, оскільки обговорення та взаємодія під час уроку сприяє розвитку навичок комунікації.

Структура уроку складається з наступних етапів:

I етап — організаційний етап. Організаційний етап уроку є одним із ключових етапів навчання, оскільки від його успішності залежить ефективність подальшого процесу вивчення матеріалу.

На початку уроку вчителю слід привернути увагу учнів та створити атмосферу взаєморозуміння та поваги в класі. Це допомагає учням відчувати себе комфортно, що сприяє більш ефективному навчанню.

Вчителю важливо підготувати робоче місце, де здійснюється навчання. У нашому випадку це включає в себе налагодження технічного обладнання, перевірку роздаткового та ілюстративного матеріалу, який буде використовуватися на занятті, такого як підручники, навчальні посібники, аудіо-візуальні засоби інших допоміжних матеріалів, які будуть використані процесі навчання.

На занятті передбачено групову та індивідуальну роботу, тому вчителю необхідно визначити рівень відповідальності та готовності учнів. Це сприятиме організації робочого процесу та підвищить активність учнів на інших етапах заняття.

На організаційному етапі вчителю слід ретельно планувати час на уроці, визначаючи часові рамки для кожного етапу. Це дозволить ефективно розподілити час та завершити урок вчасно, не втрачаючи важливого матеріалу.

На першому етапі заняття вчитель промовляє вступне слово, яке ознайомить учнів із темою, метою та основними завданнями уроку. Це створить контекст для подальшого вивчення та зацікавить учнів.

II етап — актуалізації опорних знань. Етап актуалізації опорних знань на уроці історії є важливим елементом навчального процесу, спрямованим на поновлення та узагальнення вже вивчених учнями знань. Цей етап сприяє

поглибленню розуміння історичних фактів, подій та процесів, а також формує систематизоване уявлення про хронологію історії.

Актуалізація опорних знань покликана не лише сприяти кращому розумінню нового матеріалу, але і формувати систематизований підхід до вивчення історії, розвивати критичне мислення та аналітичні навички учнів.

Одним з ключових аспектів актуалізації опорних знань є зв'язок нового матеріалу з уже вивченим. Педагог може використовувати різноманітні методи та прийоми для нагадування учням про знання з попередніх тем, які стосуються поточного матеріалу. Прикладом таких методів може бути проведення коротких повторень, у вигляді обговорення ключових понять чи подій, пов'язаних з темою уроку. Ще однією важливою складовою етапу є встановлення логічних зав'язків між подіями та процесами, тому важливо акцентувати увагу на тому, як новий матеріал вписується у загальний контекст історії, доповнюючи та розширюючи вже наявні знання учнів.

Враховуючи всі аспекти проведення етапу актуалізації опорних знань ми обрали метод розгорнутої відповіді на запитання, що стосуються теми нашого заняття.

Спочатку учні повинні назвати українські території, що входили до складу Російської імперії, зазначивши що на початку ХХ століття, Україна була розділена між кількома імперіями і країнами. Російська імперія володіла значною частиною українських територій. Лівобережна Україна, яка включала Київ, Чернігів, Суми та Полтаву, а також правобережна частина з областями Одеською, Миколаївською, Херсонською та Запорізькою, були складовими частинами Російської імперії.

Галичина, західна частина України, знаходилася під владою Австро-Угорської імперії, тоді як Буковина і Підкарпаття також входили до складу цієї імперії. Таким чином, українські землі були розділені між різними адміністративними одиницями та країнами.

Далі учні повинні охарактеризувати економічний стан українських земель, що опинились у складі російської імперії. Здобувачі освіти мають

зазначити, що на початку ХХ століття українські землі, що були в складі Російської імперії, перебували в складному економічному становищі попри інтенсивний розвиток. Сільське господарство займало центральне місце в економіці регіону. Зернові культури, такі як пшениця та ячмінь, а також інші сільськогосподарські культури, наприклад цукровий буряк та тютюн, вирощувалися великими масштабами.

Територія України виступала важливим постачальником сільськогосподарської продукції для імперії. Велика частина виробленого урожаю експортувалася для задоволення потреб імперського ринку та отримання необхідних фінансових ресурсів. Експорт сільськогосподарської продукції, зокрема хліба, став важливим чинником економічного розвитку та стабільності регіону.

Помітний був індустріальний розвиток, особливо в містах. Під впливом імперської політики індустріалізації, на теренах України почали з'являтися промислові підприємства, що змінювали традиційну економічну структуру.

Важливо, щоб учні також відзначили, що українські землі були інтегровані у систему імперської економіки, і тому економічний розвиток регіону нерідко залежав від призначень та рішень центрального уряду.

Потім учні мають дати оцінку культурній політиці Російської імперії, важливо щоб у своїй відповіді здобувачі освіти відмітили, що на початку ХХ століття національна та культурна політика Російської імперії щодо українців була визначена стратегією русифікації та імперської асиміляції. Цей підхід був частиною загальної політики імперського уряду, спрямованої на утримання політичного та культурного контролю над різноманітними національностями в складі імперії.

Політика русифікації включала в себе обмеження використання української мови в школах та державних закладах, сприяння розповсюдженню російської культури та ідентичності. Уряд активно придушував українські політичні та культурні рухи, які виступали за збереження національної самостійності та розвиток української ідентичності.

Цензура та обмеження освіти були спрямовані на контроль над українськими виданнями та літературою. Українська освіта отримувала менше підтримки, що призводило до обмеження викладання українською мовою в школах та інститутах.

Імперська асиміляція включала в себе спроби вбирати українське населення в імперську культуру та ідентичність. Російські традиції та цінності активно поширювалися серед українців з метою створення єдиної імперської ідентичності.

На завершення етапу актуалізації знань учні повинні дати визначення поняттю партії у політиці та назвати першу українську політичну партію. У своїй відповіді учні мають відзначити, що політична партія – це організація, створена для представлення та захисту певних інтересів у політичному процесі та прийнятті рішень на різних рівнях влади. Партії мають свої погляди, програми та стратегії, спрямовані на вплив на політичний процес та формування суспільної політики. А першою українською політичною партією можна вважати Українську Радикально-демократичну партію (УРДП), яка була заснована в 1900 році. Головними ідеологами та лідерами партії були В'ячеслав Липинський та Іван Франко. УРДП виступала за ідеї національної незалежності України, соціальної справедливості та політичних реформ.

III етап — мотивація учнів та оголошення теми заняття. Етап мотивації на уроці історії відіграє ключову роль у формуванні позитивного та зацікавленого ставлення учнів до вивчення минулого. Цей етап не лише визначає тон уроку, але й активізує пізнавальні процеси, формуючи в учнів бажання дізнатися більше та розуміти важливість вивчення історії як частини національної спадщини.

Тому для мотивування діяльності учнів нами було обрано метод риторичних запитань. Вчитель запитує у здобувачів освіти, чому тема заняття є актуальною у наш час.

Передбачається що в результаті роздумів учні мають прийти до висновку, що вивчення теми заняття допоможе зрозуміти історичні корені та формування політичної системи на теренах, які стали сучасною Україною. Знання про політичні партії минулого буде також сприяти розумінню сучасного політичного ландшафту, оскільки часто сучасні події і політичні процеси можуть мати своє коріння у минулому, та надасть їм можливість аналізувати, які політичні сили та рухи виникали в історії, як вони впливали на події свого часу та які цінності вони висували. Це допоможе сформувати критичне мислення та політичну свідомість. Разом з тим вивчення процесу формування політичних партій на теренах Підросійської України акцентує на важливості національної самоідентифікації та боротьби за незалежність. Це є актуальним у контексті сучасних подій та змін в політиці та суспільстві.

Далі вчитель питає які асоціації в учнів викликають такі поняття як «пролетаріат», «соціалізм», «націоналізм», «лібералізм», «капіталізм», та чи відносять здобувачі освіти себе до названих течій. Дане питання передбачає що певні здобувачі освіти віднесуть себе до названих течій, та ознайомлять інших з ідеологією цих течій, у разі якщо такого не відбудеться вчитель має розкрити сутність названих термінів.

IV етап уроку — основний. Основний етап уроку є ключовим моментом у навчальному процесі, на якому відбувається активне вивчення матеріалу та формування знань учнів. Тому цей етап включає в себе різноманітні методи та прийоми, спрямовані на розширення розуміння теми, вироблення навичок та активну участь учнів.

Основний етап надає можливість учням глибше зануритися у тему, використовуючи різноманітні активні методи, такі як групова робота, дискусії, практичні завдання та інші форми взаємодії. На основному етапі уроку учні мають можливість розвивати різноманітні навички, такі як аналіз, критичне мислення, співпраця та інші, що допомагають їм засвоювати матеріал більш ефективно.

Учні мають можливість використовувати отримані знання в під час виконання практичних вправ, що сприяє їхньому розумінню та застосуванню інформації.

Основний етап сприяє активній взаємодії між учнями та вчителем, створюючи атмосферу співпраці та взаєморозуміння.

Під час основного етапу вчитель повинен виявляти рівень розуміння та усвідомлення учнями матеріалу, а також надавати необхідну допомогу для подальшого розвитку знань здобувачів освіти.

Узагальнюючи, ми можемо стверджувати, що основний етап уроку є ключовим для формування і розвитку знань, навичок та розуміння учнями предмету.

Перше завдання основного етапу відносно просте, але в водночас спрямоване на розвиток уваги, вміння виокремлювати та аналізувати інформацію. Учні пропонується проаналізувати новий матеріал, який вони щойно почули від учителя та виокремити чинники, які стали передумовами початку процесу формування політичних партій на Підросійській Україні, зазначивши, що інтенсивний процес індустріалізації, розквіт промисловості та технологічні зміни призвели до економічної нестабільності. Це у свою чергу спричинило безробіття та труднощі, що вплинули на соціальну динаміку регіону, створюючи потребу у формуванні політичних груп.

Суттєві різниці між міським та сільським населенням, класові розбіжності та обмеження для певних соціальних груп сприяли формуванню політичних партій. Ці нерівності створювали сприятливе середовище для об'єднання громадян навколо політичних ідей та цілей.

Зростання напруги щодо національних питань важливо вплинуло на політичну обстановку. Боротьба за самовизначення та протистояння різних національних груп визначали політичний ландшафт, створюючи підґрунтя для виникнення політичних рухів та партій.

Суворі політичні репресії та обмеження на території також грали важливу роль. Вимоги громадянського суспільства щодо більшої політичної

участі та свободи слова розвивалися як реакція на ці обмеження, сприяючи формуванню політичної агітації та партійних ініціатив.

Другим завданням основного етапу стане авторська історико-рольова гра «соціальний розпад». Дидактична мета цієї гри полягає у тому, щоб допомогти учням краще зорієнтуватись у ситуації, що склалась на початку минулого століття, та сформувати повагу до людей різних соціальних груп та національностей.

Сутність гри полягає у тому, що кожний учень отримує по одній картці, яка містить певну характеристику, з кожного стовпчика, причому кількість карток не однакова. Всього наявно три стовпчика, у першому стовпчику розміщується три картки з характеристикою «українець», дві «росіянин», і по одній картці з характеристикою «єврей» та «поляк». Кількість карток у першому стовпчику умовно відображає національний склад Підросійської України, такі нації як греки, румуни, угорці, цигани, кримські татари та інші народи не репрезентовані, тому що вони становили невеликий відсоток населення, не відігравали великої ролі у суспільно-політичному житті того часу, а головне — майже не відрізнялись у своєму становищі від євреїв.

Другий стовпчик містить чотири картки «селянин», дві картки «містянин», і одну картку «житель великого міста», такий розподіл соціальних ролей у другому стовпчику відображає перевагу сільського населення на теренах України та водночас початок швидкого процесу урбанізації, котрий був зумовлений швидким індустріальним розвитком Підросійської України.

Третій стовпчик містить такі картки як «великий капіталіст», дві картки «дрібний підприємець», три картки «найманий робітник» та одну картку «держслужбовець». Співвідношення карток відображає структуру зайнятості населення досліджуваного періоду, держслужбовці виокремлені в окрему категорію, оскільки у Російській імперії вони мали особливий статус.

Після того, як усі здобувачі отримують свої соціальні ролі вони мають відповісти на запитання учителя від імені «історичної особи», котра утворилась з ознак, що наведено у картках.

Спочатку учитель запитує у учнів які соціальні ознаки визначаються долею, а які залежать від волевиявлення людини. Це запитання має виховну мету і спрямоване на формування поваги до представників інших націй, адже людина не може вибрати своє національне походження. Далі вчитель запитує, які потреби, проблеми та вимоги мають «історичні особи», та з представниками яких соціальних вони б об'єднались заради захисту своїх інтересів.

При відповіді на дане запитання здобувачі освіти повинні усвідомлювати, що українці на початку минулого століття хоча й були національною більшістю на теренах підросійської України, не мали національної єдності, були позбавлені права послуговуватись рідною мовою у школах, та інших державних установах, вважались «меншими братами» росіян, але попри це були зобов'язані сплачувати податку у імперську казну та служити у імперській армії. Революція 1905 року хоча і дещо покращила становище українців, але вони все одно зазнавали культурної асиміляції, релігійних утисків та залишались роздробленою нацією, до якої з неприязню відносились як росіяни так і поляки.

Поляки у свою чергу також були заневоленою нацією, оскільки Польща як і Україна була розділена між іншими державами, як і українці поляки підлягали військовій повинності та сплаті податків до імперської казни, але на відміну від українців вони могли сповідувати католицьку віру, як іновірці, але разом з тим не могли бути держслужбовцями, і зазнавали ідеологічного та культурного гніту.

Росіяни, котрі проживали на теренах України попри свій формальний статус титулованої нації, у своїй більшості перебували у статусі безправних робітників на індустріальних виробництвах, як і українці з поляками росіяни мали нести військову повинність та сплачувати податки, як і всі інші народи

до 1905 року вони не мали ліберальних прав та свобод, та разом з тим відчували на собі неприязнь представників інших націй, які бачили у росіянах уособлення російського імперіалізму.

Єврейське населення підросійської України потерпало від частих погромів, ксенофобії як на державному так і на побутовому рівні. Євреї до 1905 року були обмежені у праві переміщення, не могли займати державні посади, і були чужими як для українців і поляків, так і для росіян.

Селяни незалежно від національної приналежності були найбільш бідною верствою населення, основними проблемами селян як до 1905 року так і після залишалось малоземелля, відсутність інфраструктури та медицини, суцільна залежність від сільського господарства та природніх чинників.

Містяни хоч і мали доступ до медицини, освіти та культури, але незалежно від соціального статусу потерпали від поганих екологічних умов, причиною чого був розвиток промисловості.

Жителі великих міст були у привілейованому становищі по відношенню до жителів інших типів населених пунктів, але попри це населення великих міст перебувало під пильним наглядом таємної поліції та інших державних органів, великі міста ставали ареною суспільних та політичних протистоянь.

Наймані робітники на початку минулого століття були фундаментом піраміди суспільних відносин і разом з тим вони відчували на собі соціальний і економічний тиск цієї піраміди, виражений у відсутності умов праці, соціальних гарантій, несправедливих договорах, та інших чинниках.

Приватні підприємці у ХХ столітті починають зникати як клас внаслідок розвитку великого бізнесу та стрімкої індустріалізації, у бажанні боротись проти великого капіталу дрібні підприємці наближаються до найманих робітників, але разом з тим вони не можуть повністю долучитись до робітничого руху, оскільки самі належать до підприємців, і таким чином потрапляють у безвихідне становище.

Великі підприємці хоч і перебувають на верхівці соціальної піраміди, але так само як і інші знаходяться під впливом Російських державних органів та розвідок іноземних держав, та зазнавали протидії з боку робітничих об'єднань, але разом з тим здобувачі освіти повинні пам'ятати що серед великих капіталістів були меценати на кшталт Хариторенків, Ханенків, Терещинків.

Дерслужбовці хоч і були основою держави, але разом з тим вони також потерпали від імперської політики та революційних рухів.

Лише при врахуванні всіх наведених вище особливостей здобувачі освіти можуть дати коректну відповідь, а головне усвідомити, що не можна оцінювати людей за їх походженням.

Наступним завданням стане аналіз витягів з «Самостійної України» Міхновського. Історичні документи, такі як листи, угоди, офіційні документи, щодо подій минулого, є первинними джерелами. Вони містять безпосередні свідчення часів, які вивчаються.

Аналізуючи витяги «Самостійної України» здобувачі освіти повинні з'ясувати яким питанням присвячено брошуру, аналіз якого історичного документу присутній у «Самостійній Україні», які погляди на устрій нової, ще не створеної української держави сповідував Міхновський, як він вирішити національне питання, та до якого політичного табору можна віднести автора документу.

Після аналізу «Самостійної України» здобувачі освіти аналізують наступний документ за авторством Міхновського «10 заповідей УНП». При виконанні цього завдання важливо, щоб учитель зосередив увагу здобувачів освіти на тих пунктах документу, які стосуються національної політики, та причин, що зумовили таке бачення національної політики у автора документу.

Далі слідує коротка ремарка учителя про зміни в партійній ідеології РУП та співпрацю РУП з іншими партіями, та поступовий перехід до нового завдання у формі групової роботи.

Сутність завдання полягає у тому, що здобувачі освіти об'єднуються у дві групи, одна з яких аналізує програму УРП 1903 року, а інша програму УСП, обидві групи мають відповідати на однакові запитання, для того щоб з'ясувати спільні та відмінні риси програм обох партій. Здобувачі освіти мають охарактеризувати ідеологічну спрямованість партій, окреслити їх економічну та політичну спрямованість, дослідити відношення до інших партій і зробити загальний висновок.

Після аналізу програм УРП і УСП йде розповідь вчителя їх подальшу долю та об'єднання у Українську Демократично-Радикальну Партію (УДРП). Потім здобувачі освіти знову об'єднуються у дві групи, одна з яких має задавати питання по програмі партії, а інша на них відповідати, причому бажано, щоб у ході роботи були розкриті такі аспекти, як:

- 1) Загальна ідеологічна спрямованість партії, що включає в себе розміщення партії за сіткою політичних координат.
- 2) Ставлення партії до питання статусу України як держави (автономія або повна незалежність)
- 3) Погляди партії на державний устрій України.
- 4) Зовнішньополітичні відносини.
- 5) Права та свободи громадян.
- 6) Питання релігії.
- 7) Питання освіти.
- 8) Мовне питання.
- 9) Виборне право
- 10) Адміністративно-територіальний устрій
- 11) Ставлення до представників інших націй
- 12) Питання приватної власності
- 13) Економічні питання
- 14) Питання захисту прав робітників

У разі якщо здобувачі освіти не розкриють якісь з наведених аспектів програми вчитель має їх направити, та допомогти у виконанні завдання.

Передостаннім завданням основної частини заняття стане портрету такої визначної для початку минулого століття особи, як Симон Петлюра.

спочатку здобувачі освіти спочатку повинні розглянути фотопортрети Петлюри, вони мають звернути увагу на вік особи, а саме на відсутність фото Петлюри у похилому віці. Далі учні повинні проаналізувати вираз обличчя та позу досліджуваної особи, що може надати інформацію про характер та походження особи, не менш важливо звернути увагу на одяг, відмітивши, що на більшості фото Петлюра зображений у військовому одязі, що говорить про сферу діяльності.

Характеризуючи Симона Васильовича як особистість учні мають враховувати автора висловлювання, його політичні погляди, особисте ставлення до Петлюри, так політичний опонент Петлюри Володимир Винниченко відгукується про досліджувану історичну особу як про некомпетентну людину, яка внаслідок випадкового перебігу обставин очолила надзвичайно важливу державну посаду, тоді як Степан Томашівський називає Петлюру визначною історичною особою, ставлячи його поряд з Ханенком, Довбушем і Гонтою, а Євген Чикаленко займає проміжну позицію стверджуючи, що Петлюра був надзвичайно інтелігентною та розумною людиною, хоч і був поганим військовим. Сучасник Симона Васильовича — Михайло Булгаков у своєму художньому творі «Біла Гвардія» взагалі характеризує Петлюру як міфологізовану історичну постать порівнюючи його з Наполеоном Бонапартом. Але основним джерелом інформації про характер Петлюри мають слугувати його власні висловлювання, при аналізі яких здобувачі освіти мають звертати увагу не на зміст, а на форму, мовні звороти, стиль тексту.

Аналізуючи політичні погляди Петлюри учні мають встановити:

- 1) Ідеологія, яку сповідував Симон Васильович
- 2) Ступінь радикальності поглядів
- 3) Бачення політичного устрою Української держави
- 4) Ставлення до інших політичних сил та держав

- 5) Погляди на національне питання всередині України
- 6) Ставлення до релігійних питань
- 7) Засоби досягнення цілей

Проаналізувавши політичні погляди особистості здобувачі освіти мають зіставити їх з реальними діями та досягненнями досліджуваної особи.

Підсумуючи створення історичного портрету здобувачі освіти мають зробити комплексний висновок, оцінюючи загальний внесок Симона Васильовича Петлюри у історію України. Важливо, щоб при оцінюванні здобувачі освіти уникали суб'єктивізму та підтверджували свою думку прикладами та конкретними фактами.

Далі вчитель розповідає про зародження і розвиток Товариства Українських Поступовців, та діяльність його учасників. Після розповіді вчителя слово надається здобувачу освіти, який виконує завдання на випередження.

У своєму повідомленні доповідач має обов'язково зазначити:

- 1) Біографічні відомості про Грушевського, ініціали, фото, роки життя
- 2) Сферу наукової діяльності
- 3) Основні здобутки, наукові праці
- 4) Ідеологію та політичні погляди
- 5) Здобутки на політичній арені
- 6) Загальний внесок в історію України

Інші здобувачі освіти у свою чергу мають законспектувати основні відомості, оскільки вони знадобляться при проходженні опитування на наступних етапах заняття.

Останнім завданням основного етапу уроку стане гра «політичний синтез», назва гри перегукується з грою «соціальний розпад», оскільки є її прямим продовженням. Мета гри — закріпити знання про розбудову партійної системи, виховати у здобувачах освіти толерантність до

представників інших націй, класів, виховати повагу до думки інших людей, розвинути навички командної співпраці, взаємодопомоги, стратегічне мислення, вміння орієнтуватись у політиці.

Сутність гри полягає у тому що здобувачі освіти знову уявляють себе історичними особистостями, котрі випали під час гри «соціальний розпад», але тепер мета здобувачів освіти полягає у створенні своєї політичної партії. Політичні партії можуть об'єднуватись у блоки, корегувати свої програми, перемагає те політичне об'єднання яке першим зможе залучити до свого складу більше половини учасників. У процесі гри учасники повинні орієнтуватись на реалії досліджуваного періоду, а не на сучасні реалії.

Програма кожної політичної партії має обов'язково містити:

- 1) Назву, яка повинна відповідати сутності партії
- 2) Загальну ідеологічну спрямованість
- 3) Погляди на політичний статус Української держави
- 4) Погляди на державний лад України, форму правління
- 5) Форми волевиявлення народу, та співучасті в управлінні державою
- 6) Адміністративно-територіальний розподіл держави
- 7) Ставлення до інших країн та іноземних партій
- 8) Ставлення до питання об'єднання українців, що живуть у різних імперіях
- 9) Ставлення до інших українських партій
- 10) Ставлення до представників інших народів в Українській державі, їх права та обов'язки.
- 11) Питання прав та свобод громадян
- 12) Питання релігії
- 13) Питання освіти
- 14) Ставлення партії до приватної власності
- 15) Вирішення аграрного питання
- 16) Соціальна програма

17) Права робітників та роботодавців

Таким чином складання програми політичної партії вимагає від здобувачів освіти гарного знання матеріалу заняття, та розуміння попередніх тем. Але водночас учням не забороняється складати свої програми опираючись на програми реальних політичних партій минулого доповнюючи та розширюючи їх.

V етап — закріплення отриманих знань. Етап закріплення отриманих знань на уроці історії є ключовим елементом для успішного засвоєння та розуміння історичних знань учнями. Цей етап виконує кілька важливих функцій, сприяючи ефективному навчанню та відображаючи глибину освоєння інформації.

По-перше, етап закріплення надає учням можливість систематизувати отримані знання та впорядкувати їх в логічній послідовності. Це сприяє усвідомленню структури історичного матеріалу та допомагає учням легше зорієнтуватися в подіях та періодах.

По-друге, закріплення отриманих знань дозволяє вчителю виявити рівень розуміння учнями теми та ідентифікувати можливі прогалини в знаннях. Це створює можливість для корекції навчального процесу та надання додаткової підтримки тим, хто цього потребує.

По-третє, етап закріплення може включати різноманітні методи і форми роботи, такі як вправи, дискусії, рольові ігри, тести чи практичні завдання. Це сприяє розвитку різних аспектів навчання, таких як критичне мислення, комунікативні навички та спроможність застосовувати здобуті знання на практиці.

Загалом, етап закріплення нового матеріалу в історії визначається як ключовий момент у процесі навчання, сприяючи глибшому засвоєнню інформації та розвитку різних аспектів історичної грамотності учнів.

Для закріплення отриманих знань ми обрали метод онлайн-тестування.

VI етап — оцінювання роботи учнів. Етап оцінювання роботи учнів на уроці історії є важливим елементом навчального процесу, спрямованим на

визначення рівня засвоєння матеріалу та розвиток ключових навичок. Цей етап допомагає створити повнішу картину успішності учнів, забезпечує зворотний зв'язок та сприяє подальшому підвищенню якості навчання.

Оцінювання роботи учнів в історії дозволяє вчителю побачити наскільки ефективно його учні засвоїли ключові аспекти історичного матеріалу. Це надає можливість виявити успішні методи викладання та виявити можливі області, де потрібна додаткова увага чи покращення.

Оцінювання також має велике значення для самопізнання учнів. Через аналіз своїх оцінок вони можуть визначити свої сильні сторони та ті аспекти, над якими варто працювати. Це сприяє саморозвитку, розвитку самооцінки та встановленню особистих навчальних цілей.

Загалом, етап оцінювання на уроці історії виступає не лише як інструмент оцінки, але й як механізм збагачення навчального процесу, що сприяє вдосконаленню навчального досвіду, розвитку критичного мислення та виявленню індивідуальних потенціалів учнів.

VII етап — роз'яснення домашнього завдання. Етап роз'яснення домашнього завдання відіграє ключову роль у процесі навчання, забезпечуючи чіткість і зрозумілість завдань для учнів та сприяючи їхньому успішному виконанню. Цей етап має декілька важливих аспектів, що впливають на якість освіти та залучення учнів до навчального процесу.

По-перше, роз'яснення домашнього завдання виступає як засіб уникнення непорозумінь та невірних тлумачень вказівок. Коли учні чітко розуміють, що вони повинні зробити, вони мають більше можливостей успішно виконати завдання та навчитися матеріалу.

По-друге, етап роз'яснення може включати в себе не лише технічні аспекти завдання, а й важливі концептуальні моменти. Вчитель може надавати додаткові пояснення, контекст чи приклади, щоб учні змогли зрозуміти суть завдання та його важливість в рамках вивчення предмету.

По-третє, роз'яснення домашнього завдання дозволяє вчителю визначити, наскільки учні усвідомили новий матеріал. Це може слугувати

підставою для подальших коригувань у методах викладання чи навіть для додаткового вивчення тих тем, які потребують більш докладного розгляду.

Загалом, роз'яснення домашнього завдання визначається як важливий крок у забезпеченні ефективності навчання, сприяє глибшому розумінню матеріалу та розвиває в учнів навички самостійності та відповідальності.

Важливість різних рівнів складності у домашньому завданні полягає в тому, що вони сприяють розвитку різних навичок та властивостей учнів. Рознообразні завдання забезпечують вивчення матеріалу на різних рівнях глибини та деталізації, що дозволяє краще засвоювати інформацію та розвивати різні аспекти когнітивних функцій.

Одним із ключових аспектів є адаптація завдань до індивідуальних потреб та здібностей учнів. Різні рівні складності дозволяють кожному учневі працювати на тому рівні, на якому він чи вона може найкраще засвоювати матеріал. Такий індивідуальний підхід сприяє розвитку самостійності та відповідальності за власне навчання.

Крім того, використання різних рівнів складності допомагає розвивати критичне мислення учнів. Завдання високого рівня повинні вимагати аналізу, синтезу, оцінки та застосування інформації на практиці. Це сприяє формуванню в учнів навичок критичного мислення та розвитку компетентностей.

Застосування різних рівнів складності також впливає на мотивацію учнів. Деякі завдання можуть бути викликом, що стимулює бажання вчитися та розвиватися. Інші завдання мають слугувати як базовим рівнем для тих, хто потребує додаткового часу чи підтримки. В цілому, різнорівневі завдання допомагають підтримувати інтерес до навчання та розвивати в учнів впевненість у власних здібностях.

Отже, використання різних рівнів складності у домашньому завданні є важливим аспектом педагогічного процесу, який сприяє розвитку різноманітних навичок та якостей учнів, а також забезпечує їхній успішний навчальний досвід.

Завданням базового рівня стане опрацювання матеріалу підручника.

Завданням другого рівня складності стане складання є складання таблиці, що зображує генезис більшості політичних партій підросійської України. Це завдання набагато складніше за попереднє, адже потребує не тільки активного засвоєння матеріалу на занятті, але й якісного опрацювання підручника. Крім того виконання даного завдання потребує розвинутої логічної компетентності та абстрактного мислення. При виконанні завдання здобувачі освіти можуть взяти за основу вже готові таблиці, а можуть значно їх розширити. Таблиця може містити як основні партії, так і ті, що не були згадані на занятті, або у підручнику, крім того бажано, щоб у таблиці були вказані дати створення партій та основні партійні діячі, засновники.

Завданням найвищого рівня складності стане створення агітаційного матеріалу з закликом приєднуватись до уявної політичної партії, що була створена на занятті під час гри «політичний синтез». Це завдання потребує від здобувачів освіти активної участі на занятті, глибокого розуміння теми, політичної, економічної, соціальної ситуації на початку минулого століття, крім того здобувачі освіти повинні мати розвинену комунікативну компетентність та навички з практичної психології для того, щоб заклик був переконливим.

Агітаційний матеріал може мати вигляд листівки, брошури, плакату, або навіть короткого ролику. Матеріал має відповідати наступним вимогам:

- 1) Містити назву партії та лозунг або дивіз
- 2) Розкривати сутність партії, основні ідеї. Листівки та брошури мають містити основні положення програми, плакати та ролики мають доносити ідеї партії за допомогою інших засобів, наприклад образів людей зображених на плакаті, або сюжету ролику.
- 3) Агітаційний матеріал має відображати реалії досліджуваного періоду, а не сучасної дійсності.
- 4) Агітаційний матеріал має стилістично відповідати початку минулого століття. Персонажі плакатів та відео роликів не мають містити

сучасних речей, мова агітаційних матеріалів не має містити сучасних термінів.

ВИСНОВКИ

Після докладного аналізу наявної літератури і джерел вдається зробити кілька важливих висновків:

1. Важливим визначенням є те, що на початку ХХ століття в російській частині України склалися сприятливі умови для політизації національного руху. Формування перших українських політичних партій стало новим етапом боротьби українського народу в межах Російської імперії.

Якщо говорити про передумови вказаного явища, то основним каталізатором можна вважати процес індустріалізації, який інтенсивно розвивався протягом ХІХ століття. Також у цей період відбувалися значні етнічні зміни на території українських земель. До кінця ХІХ століття переважала міграція великоросів до молодих промислових центрів та деяких великих міст, що призводило до етнічної русифікації робітничого класу і чиновного апарату. У той же час, промислово-фінансова буржуазія збагачувалася за рахунок іноземців та єврейської громади.

Початок ХХ століття призначений деякими змінами у національно-етнічних процесах. Зростає частка українського населення серед мешканців міст і робітників. Таким чином, відбувається трансформація української нації з аграрного типу в націю нового індустріального типу.

Процес національного оновлення суспільства був суперечливим, оскільки відбувався в контексті соціально-економічних трансформацій у Російській імперії. Таким чином, переваги промислової революції сприяли неукраїнському населенню.

Проте, вважати лише індустріалізацію причиною активізації політичного руху недостатньо. Важливо врахувати, що на Наддніпрянщині процес політизації національного руху розгортався

повільніше, ніж на землях, що належали до складу Австро-Угорщини. Це можна пояснити відсутністю легального політичного простору в Російській імперії та офіційною політикою царату, яка розглядала усіх українців як складову частину єдиного російського народу.

Заборона будь-якої політичної діяльності на українських теренах стала причиною того, що перші політичні об'єднання на Наддніпрянщині були революційними соціалістично-орієнтованими організаціями, а не ліберальними чи помірковано-радикальними політичними партіями. Тільки з часом сформувалися радикально-національні та помірковано-національні партії, такі як УНП, УДП, УРП, УДРП. До революції 1905-1907 років всі вони залишалися невеликими політичними об'єднаннями з нестійкою організаційною структурою та змінюючимся членством. Тільки під час революції УСДРП та "Спілка" (частина РСДРП) перетворилися в масові політичні партії. Проте поразка революції не лише змусила українські партії Наддніпрянщини повернутися до попереднього стану, але й призвела до фактичного організаційного розпаду.

2. Щодо соціальної бази нових політичних формувань, то, в основному, вони підтримувалися інтелігенцією. Склад цих партій визначався в значній мірі їхніми програмними принципами, і, з метою залучення робітничого населення, більшість українських партій висували соціалістичні ідеали. Виняток становить УНП протягом певного часу, але це не сприяло позитивному впливу на її популярність.

Структура кожної партії включала ряд партійних осередків, діяльність яких часто не відповідала партійній лінії та не завжди була активною. Для молодих українських партій було життєво важливим створити власну теоретичну базу, що адекватно відображала світові процеси в соціально-економічному,

політичному та культурному житті, а також враховувала специфічні національні особливості розвитку українства.

3. У нашій роботі були проаналізовані програми лівих українських партій, таких як УСП, УДРП, та інших, що виступали за створення соціальної держави, знищення будь-якого поділу людей за національними, релігійними, становими ознаками, часткову або повну націоналізацію приватної власності, захист прав робітників. Важливою частиною нашої роботи став аналіз таких політичних партій неукраїнського походження як Партія Польська Соціалістична (ППС) та Єврейський робітничий союз (БУНД), оскільки ці партії є типовими представниками неукраїнських політичних партій, які попри це відігравали велику роль у формуванні партійної системи підросійської України.

4. Проаналізували ми програми і правих партій, як то РУП, ТУП, УДП, що також виступали за рівність людей незалежно від їх соціального походження, але бачили Україну як мононаціональну державу, з домінуванням української нації.

Хоча політичні партії не змогли досягти поставлених результатів чи підтвердити їх через активну боротьбу, проте засади національних програм та результати їх теоретичного обґрунтування стали фундаментом для розвитку української національної політичної думки. Ці ідеї сприяли визвольній боротьбі між двома світовими війнами та сприяли подальшій еволюції українського національно-визвольного руху.

Незважаючи на всі недоліки і протиріччя, притаманні українському політичному русі на партійній стадії його розвитку, на початку ХХ століття вдалося закласти суттєві організаційно-політичні підвалини для майбутнього українського державотворення.

5. Іншим важливим аспектом нашої роботи став аналіз прийомів та методик організації проведення занять, які доречно використати на занятті з історії України.
6. На основі дослідження раніше описаних питань нашої роботи була створена розробка та аналіз заняття на тему: «Формування політичних партій Підросійської України на початку ХХ століття».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Асонова, Н. (1977). Соціалістичні погляди українських революціонерів-демократів: (кін. XIX – поч. XX ст.). К.: Вища школа.
2. Журавський, В. (упорядник). (1992). Багатопартійна українська держава на поч. XX ст.: програмні документи перших українських політичних партій. К.: Пошук.
3. Бевз, Т. (2001). Ідея соборності в програмних документах українських політичних партій (кін. XIX – поч. XX ст.). Історія України, № 39, 1–3.
4. Биковський, Л. (1969). Від привороття до трапезунду: спомини (1895 – 1918). Мюнхен: Дніпрова хвиля.
5. Білоус, А. (1993). Політичні об'єднання України. К.: Видавництво.
6. Болдирев, О. (1992). Перша спроба організації української політичної партії. Український історичний журнал, №6, 47–55.
7. Варшавчик, К. (1976). Партийно-политические формирования и их классификация. М.: Высшая школа.
8. Крип'якевич, І. (зі вступом). (1993). Велика історія України від найдавніших часів. Т.2. К.: Глобус.
9. Гунчак, Т., Сольчаник, Р. (упорядники). (1983). Вихід Української Соціал-Демократичної Спілки з Революційної Української Партії. Українська суспільно-політична думка в XX ст. Документи і матеріали. Т. 1. К.: Сучасність, 11–19.
10. Власенко, О. (1998). Парламентаризм у програмах перших українських політичних партій (1885-1914). Хроніка-2000, № 213–219.
11. Возняк, С. (1979). Революційні демократи України 2-ої пол. XIX – поч. XX ст.: поборники ідеї воз'єднання українського народу. Український історичний журнал, № 8, 16–25.
12. Волковинський, В., Лисенко, О. (2001). Політичні партії та організації в Україні (кін. XIX – поч. XX ст.). Історія України, № 43, 16.

13. Галаган, Н. (2005). З моїх споминів: 1880-ті – 1920-ті рр. К.: Темпора.
14. Гермайзе, О. (1926). Нариси з історії революційного руху на Україні. Т.1. Революційна партія України. К.: Книгоспілка.
15. Гирич, І. (2002). Канадський архів Андрія Жука. Молода нація: альманах, №3 (24), 168–176.
16. Гирич, І. (2002). У тіні Липинського (Андрій Жук як політичний мислитель й дослідник історії визвольного руху). Молода нація: альманах, №3 (24), 8–57.
17. Голобуцький, О. (1992). Витоки українського націоналізму – преамбула державності. Розбудова держави, №4 (вересень), 56–58.
18. Голобуцький, О. (1993). Український націоналізм як політичний рух. Розбудова держави, №6, 47.
19. Голобуцький, О., Кулик, В. (1966). Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Дослідження. К.: Видавництво.
20. Головченко, В. (1996). “...єдина, неподільна, вільна, самостійна”: Програмні документи перших українських політичних організацій Наддніпрянщини про національну державність. Рідна школа, №11, 8–10.
21. Головченко, В. (1998). Ідейне становлення української соціал-демократії та еволюція її поглядів на шляхи і перспективи визвольної боротьби: кінець ХІХ – поч. ХХ ст.: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політологічних наук. К.: [б.в.].
22. Горбань, Т. (2005). Ідея соборності в українській суспільно-політичній думці 1-ої чв. ХХ ст. Український історичний журнал, №6, 25–28.
23. Грицак, Я. (1996). Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. К.: Генеза.
24. Грушевський, М. (1907). З біжучої хвилі. [б.м.]: [б.в.].
25. Гунчак, Т. (2005). Україна: ХХ століття. К.: Дніпро.

26. Гунчак, Т. (1993). Україна: перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії. К.: Либідь.
27. Молода нація: Альманах. (2002). Дві короткі автобіографії Андрія Жука. К., №3, 222–224.
28. Дем'яненко, Б. (2004). Політична історія України ХХ ст. Пам'ять століть, №5, 149–156.
29. Доморослий, В. (1994). Діяльність української парламентської громади в I та II Державних Думах (1906 – 1907 рр.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. К.: [б.в.].
30. Донченко, С. (1995). Ліберальні партії України: 1900 – 1920 рр.: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Дніпропетровськ: [б.в.].
31. Дорошенко, В. (1920). Революційна Українська партія (1900 – 1905 рр.): нарис історії соціал-демократичної партії. Львів; К.: Видання Ц.К.У.С. – Д.Р.П.
32. Дорошенко, В. (1916). Українство в Росії. Відень: накладом СВУ.
33. Дорошенко, Д. (1949). Мої спомини про давнє минуле (1901 – 1914 рр.). Вінніпег, Манітоба: накладом вид. спілки Тризуб.
34. Другий (Троцький), М. (1911). Минуле. Наш голос, Ч. 6-8, 341–354.
35. Дубінський, В. (2002). Аграрне питання в програмних документах Української демократичної партії. Український селянин, №5, 62–64.
36. Ерастов, С. (2006). Спогади. Пам'ятки України, №3, II – XXXVI.
37. Єфремов, С. (2002 – 2003). Про дні минулі [Спогади]. Упор. В. Плачинда. Молода нація: альманах, №22 – 30.
38. Жук, А. (2002). Із спогадів. Молода нація: альманах, №3 (24), 46 – 64.
39. Историография истории УССР. (1984). Ред. И. Хмель. К.: Наукова думка.

40. Беренштейн, Л. (1991). Історія України: соціально-економічні та політичні процеси на Україні в 2-ій половині XIX – на поч. XX ст., утворення української державності: конспект лекцій. К.: НМКВО.
41. Смолій, В. (1995). Історія України: нове бачення. У 2-ох т. Т. 2. К.: Україна.
42. Калмакан, І. (1997). Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в XX ст.: дослідження. Одеса: Аеропринт.
43. Кармазіна, М. (1996). Політична думка на зламі століть (маловивчені аспекти національної ідентичності). Розбудова держави, №6, 23–28.
44. Кармазіна, М. (1998). Ідея державності в українській політичній думці (кін. XIX – поч. XX ст.). К.: [б.в.].
45. Касьянов, Г. (1998). Український націоналізм: проблема наукового переосмислення. УІЖ, №2, 42.
46. Касьянов, Г. (1993). Українська інтелігенція на межі XIX – XX ст.: соціально-політичний портрет. К.: Либідь.
47. Коваленко, О. (1993). На межі двох віків (Спогади про Українську Студентську Громаду в Харкові). Визвольний шлях, №1, 85–96.
48. Козбаненко, В. (1996). Партийные фракции в I и II Государственных Думах России. 1906 – 1907 гг.. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН).
49. Колесник, В. (2007). Програми українських ліберально-демократичних партій у Росії поч. XX ст. ІЖ, №3, 54–78.
50. Колесник, В., Рафальський, О., Тимошенко, О. (1998). Шляхом національного відродження: Національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини 1900 – 1907 рр. К.: Стилос.
51. Коллард, Ю. (1972). Спогади юнацьких днів (1897 – 1906 рр.): Українська студентська громада в Харкові і Революційна українська партія (РУП). Торонто: Срібна Сурма.

52. Коник, О. (1995). Селянські депутати з України у I і II Державних думах Російської імперії. УІЖ, №1, 58–66.
53. Наш голос (1911). Короткий нарис партійної історії. Ч. 6 – 8, 277 – 283.
54. Кремінь, В., та ін. (1996). Україна: альтернативи поступу. К.: Ars-Ukraine.
55. Крушинський, В., і ін. (1993). Історія України. К.: Зодіак-Еско.
56. Кухта, Б. (1994). З історії української політичної думки. К.: Генеза.
57. Лавров, Ю. (1999). Виникнення і діяльність українських політичних партій (кін. XIX – поч. XX ст.). Історія України, №21 – 24 (додаток).
58. Левенець, Ю. (1992). Ліворадикальні партії в Україні напередодні жовтневого перевороту. УІЖ, №3, 23 – 32.
59. Листування Зиновія Книша і Андрія Жука (2003). Молода нація: альманах. №2 (27), 173 – 225.
60. Лисяк-Рудницький, І. (1991). Напрямки української політичної думки (XIX – XX ст.). Записки наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка. Львів, Т.ССХХІІ, 45 – 71.
61. Лінецький, С. (1996). Микола Міхновський: міфи історіографії та правда історії. Молода нація: альманах. №1, 215 – 223.
62. Лось, Ф. (1955). Революція 1905 – 1907 рр. на Україні. К.: В-во АН УРСР.
63. Луценко, В. (1996). Діяльність політичної партії в Україні серед селян на початку XX ст. (історіографія проблеми). Вісник Харківського університету, №387. Історія України. Вип.1, 45 – 55.
64. Матеріали II з'їзду Революційної Української партії (1983). Українська суспільно-політична думка в XX ст. Документи і матеріали. В 2-х т. Т. 1. К.: Сучасність, 261 – 267.

65. Михальський, І. (2003). До мемуарів діячів національно-визвольного руху України кін. XIX – поч. XX ст. Пам'ять століть, №5, 96 – 106.
66. Михальський, І. (2004). Джерела з історії українських політичних партій кін. XIX – поч. XX ст.: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. К.: [б.в.].
67. Мірчук, П. (1954). Відродження великої ідеї. Торонто: Ліга визволення України.
68. Мірчук, П. (1967). Українська державність. Філадельфія: [б.в.].
69. Міхновський, М. (1948). Самостійна Україна з передмовою Юрія Колларда. На чужині: Український патріот.
70. Міяковський, В. (1973). Листи С. Єфремова до Є. Чикаленка. Український історик. Нью-Йорк – Мюнхен, №3 – 4 (39 – 40), 146 – 156.
71. Нагаєвський, І. (1993). Історія української держави XX ст. К.: Український письменник.
72. Малик, Я., Вал, Б., Гелів, С. (2001). Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX-XX ст.): навч. Посібник для студентів ВНЗ. Л.: Світ.
73. Наумов, С. (2006). Український політичний рух на Лівобережжі (90-і рр. XIX ст. – лютий 1917 р.): Монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
74. Наумов, С. (2004). Харківський осередок радикальної течії в українському русі (кінець XIX – початок XX ст.). Молода нація: альманах. К.: Смолоскип, №2 (31), 37 – 63.
75. Наумов, С. (2006). Створення РУП. УІЖ, №2, 49 – 59.
76. Наумов, С. (2002). Харківська Українська студентська громада: організація, склад, ідеологія (1897 – 1904 рр.). Вісник Харківського університету, №566. Історія. Вип. 34, 252 – 260.
77. Павко, А. (2001). Партійно-політична проблематика – важливий напрям сучасних історичних досліджень. Історія України, №43, 14 – 15.

78. Павко, А. (2001). Теоретико-методологічні засади дослідження діяльності політичних партій та організацій на Україні напр. XIX – поч. XX ст. Український історичний журнал, №4, 112 – 125.

79. Пащук, А. (1982). Проблеми суспільного розвитку в ідеології революційного демократизму в Україні (2-га пол. XIX – поч. XX ст.). Львів: Вища школа.

80. Перші програми Революційної Української Партії. (1983). Українська суспільно-політична думка в XX ст. Документи і матеріали. В 2-х т. Т. 1. Упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник – К.: Сучасність, 71 – 86.

81. Платформа Української Радикальної Партії. (1983). Українська суспільно-політична думка в XX ст. Документи і матеріали. В 2-х т. Т. 1. Упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник – К.: Сучасність, 245 – 253.

82. Плачинда, В. (2002). Сергій Єфремов та його спогади. Молода нація: альманах, №1 (22), 142 – 144.

83. Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века. Энциклопедия. (1996). Отв. Ред. Шелохоев. М.: РОССПЭН.

84. Політична анатомія України. (2004). К.: Парламентське видавництво.

85. Політична історія України. XX ст.: У 6 т. Т 1. На зламі століть (кінець XIX ст. – 1917 р.). (2003). Редкол.: І. Курас та ін. К.: Генеза.

86. Політична історія України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. (2001). За ред. В. Танцюри. К.: Видавничий центр "Академія".

87. Політичні партії та організації України напр. XIX – XX ст. (2003). Історія України, №10, 13 – 16.

88. Приходько, С. (1999). Проблема політичної влади в українській суспільно-політичній думці на поч. XX ст. Історія України, №47, 6 – 7.

89. Проблеми соборності України в XX ст. (1994). За ред. І. Курас. К.: Інститут національних відносин і політології НАН України.

90. Програма Української Демократичної партії. (1983). Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. У 2-х т. Т. 1. Упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. К.: Сучасність, 272 – 274.
91. Програма Української Демократично-Радикальної Партії. (1983). Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. У 2-х т. Т. 1. Упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. К.: Сучасність, 295 – 304.
92. Програма Української Трудової Громади у II Державній Думі. (1983). Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. У 2-х т. Т. 1. Упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. К.: Сучасність, 80 – 83.
93. Реєнт, О. (2006). Деякі проблеми історії України ХІХ – поч. ХХ ст.: стан і перспективи наукової розробки. Український історичний журнал, №2, 3 – 26.
94. Реєнт, О. (2005). Революційні та соціальні рухи трудящих мас України. Український історичний журнал, №4, 8 – 106.
95. Романенко, Е. (2002). Проблема парламентаризму в діяльності українських національних партій (1905 – 1907 рр.). Нова політика, №1, 46 – 50.
96. Романенко, Е. (2001). Українські національні партії в Російській імперії. Нова політика, №3, 46 – 49.
97. Романович-Ткаченко, Н. (1967). Твори: оповідання, повісті, спогади. Упорядн. В.І. Тищенко, Н.М.Шумило. К.: Дніпро.
98. Русова, С. (1937). Мої спомини. Львів: Хортиця.
99. Самостійна Україна. (1991). Зб. Програмних документів політичних партій поч. ХХ ст. Упор. О. Федоров. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ по пресі.
100. Свідзинський, М. (1997). Речники української незалежності на зламі століть. Розбудова держави, №5 (травень), 39 – 42.
101. Слюсаренко, А., Томенко, М. (1993). Історія української конституції. К.: Знання.

102. Таран, Л. (1999). Провідні тенденції світової історіографії в ХХ ст. та проблеми кризи сучасної української історичної науки. Український історичний журнал, №1, 84 – 100.

103. Телешун, С. (1996). Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. К.: [б.в.], 129 с.

104. Тимошенко, О. (1997). Національне питання в програмах та діяльності українських партій на поч. ХХ ст. : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. К.: [б.в.], 19 с.

105. Україна в ХХ столітті (1900 – 2000 рр.). (2000). Зб. Документів і матеріалів. Упор. А. Слюсаренко, В. Гусєв, В. Король та ін. К.: Генеза.

106. Українська народна партія і національне питання. (1983). Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. У 2-х т. Т. 1. Упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. К.: Сучасність, 24 – 31.

107. Українська революційна демократична партія (УРДП-УДПР). (1997). Збірник матеріалів і документів. Упор. О. Коновалов. Чикаго; К.: Ф-ція ім. І. Багряного, 849 с.

108. Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. (1999). К.: Генеза, 268 с.

109. Українська Соціалістична Партія і група УСД. (1983). Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. Документи і матеріали. У 2-х т. Т. 1. Упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. К.: Сучасність, 88-101.

110. Українські політичні партії кін. ХІХ – поч. ХХ ст.: програмні і довідкові матеріали. (1993). Упоряди. В. Шевченко. К.: Консалтинг: Фенікс, 333 с.

111. Федьков, О. (1993). Політичні партії та селянські громадські організації на Правобережній Україні у 1905 – 1907 рр.: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. К.: [б.в.], 25 с.

112. Фон Хаген, Марк. (1998). Держава, нація та національна свідомість: російсько-українські відносини у першій половині ХХ ст. Український історичний журнал, №1, 122 – 131.
113. Чикаленко, Є. (1955). Спогади : 1861 – 1907 рр.. Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 504 с.
114. Чикаленко, Є. (2004). Щоденник (1907 – 1917 рр.). У 2-х т.: Документально-художнє видання. К.: Темпора, т.1.: 428 с.
115. Чорна, Т. (2001). Розвиток українського національного руху (поч. ХХ ст.). Історія України, №17, 11 – 12.
116. Шаповал, Ю. (1994). “Діло” (1880 – 1939 рр.): поступ української суспільної думки. Львів: [б.в.], 384 с.
117. Шаповал, Ю. (2000). “Літературно-науковий вісник” (1898 – 1932 рр.): творення державницької ідеології українства. Львів: [б.в.], 351 с.
118. Шаповал, Ю. (2003). І в Україні святилось те слово...: наукові праці. Львів: ПАІС, 680 с.
119. Шишко, О. (1998). Ідея державності в програмних та теоретичних документах українських політичних партій та організацій : 1900 – березень 1917 р.: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Одеса: [б.в.], 18 с.
120. Шморгун, П. (1992). Національно-визвольний рух на Україні на поч. ХХ ст. Наукові праці з питань політичної історії. К., Вип.. 173, 3 – 13.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК. А.

Розгорнутий план-конспект уроку з історії України 9 класу

Тема: «Формування політичних партій Підросійської України на початку ХХ століття»

Мета: Сформувати уявлення здобувачів освіти про процес розбудови партійної системи на територіях України, що входили до складу Російської імперії, сформувати навички і компетентності пов'язані з аналізом історичних документів, та політичної ситуації, виховати повагу до політичного плюралізму та ідей української державності.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: документи, підручник, зображення.

Дидактичне обладнання: лекція, розповідь, бесіда, роз'яснення

Основні терміни і поняття: РУП, ТУП, УСП, УНП, УДП, УДРСП, УДРП, УРП, ППС, БУНД, пролетаріат, політична партія, мітинг, страйк, лібералізм, соціалізм, націоналізм.

Основні дати і події:

1900 рік — заснування Революційної Української Партії (УРП)

1900 рік — заснування Української Соціалістичної Партії (УСП)

1902 рік — заснування Української Народної Партії (УНП)

1904 рік — заснування Української Демократичної Партії (УДП)

1905 рік — заснування Української Радикальної партії (УРП)

1905 рік — заснування Української Соціал-демократичної Радикальної Партії (УСДРП)

1905 рік — заснування Української Демократично-радикальної партії (УДРП)

1908 рік — заснування Товариства Українських Поступовців (ТУП)

Історичні персоналії: Міхновський, Винниченко, Єфремов, Петлюра, Грушевський.

Структура заняття:

I. Організація навчальної діяльності

II. Актуалізація опорних знань

III. Вивчення нового матеріалу

IV. Закріплення отриманих знань

V. Підсумки уроку

VI. Домашнє завдання

Хід уроку

I. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вчитель та здобувачі освіти вітаються. Вчитель перевіряє готовність обладнання та здобувачів освіти, оголошує тему та мету уроку.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Для того, щоб краще опанувати матеріал сьогодишнього завдання прошу дати відповідь на наступні запитання:

1. Які українські землі входили до складу Російської імперії на початку ХХ століття?

Відповідь: На початку ХХ століття Україна опинилася в складі різних імперій та країн, що визначило складну політичну картину регіону. Російська імперія контролювала значну частину українських територій, включаючи Лівобережну Україну з такими містами, як Київ, Чернігів, Суми та Полтава, а також Правобережну частину із областями Одеською, Миколаївською, Херсонською та Запорізькою. Ці території були тісно вплетені в імперську структуру і визначались її політико-економічними та культурними впливами.

Галичина, західна частина України, перебувала під владою Австро-Угорської імперії. Тим часом Буковина і Підкарпаття також належали до цієї імперії. Ця розділеність територій між різними адміністративними одиницями та країнами створювала складні політичні та соціокультурні умови для українського народу. Історичні

події цього періоду визначили багато аспектів подальшого розвитку та боротьби за національну ідентичність України.

2. У якому економічному становищі перебували українські землі, котрі знаходились у складі Російської імперії?

Відповідь: на початку ХХ століття економічний стан українських земель, що входили до складу Російської імперії, був визначений передусім сільським господарством, яке становило основний рушійний силу економіки регіону. Чорноземи цих земель відзначалися високою родючістю, що дозволяло вирощувати значні обсяги зернових культур, таких як пшениця та ячмінь.

Експорт сільськогосподарської продукції став важливою частиною економічної системи, забезпечуючи імперію продовольством та створюючи додаткові доходи. Україна стала ключовим постачальником зерна, цукру, тютюну та інших сільськогосподарських товарів для потреб імперії, а це сприяло економічному зростанню.

Однак, разом із сільським господарством, вже виявлялися ознаки індустріалізації в містах. Промислові підприємства з'являлися, розвивалися торговельні мережі, що призводило до формування міських центрів з економікою, що базується не лише на сільському господарстві, але й на промисловості та торгівлі.

3. Якою була національна та культурна політика уряду по відношенню до українців?

Відповідь: на початку ХХ століття національна та культурна політика Російської імперії по відношенню до українців визначалася суцільним прагненням до русифікації та піддавання українського населення імперським стандартам. Головними рисами цієї політики була активна русифікація, яка включала обмеження використання української мови в освітніх та адміністративних установах, а також спроби підтримки російської культури та ідентичності на українських землях.

У контексті політичної самостійності українських рухів спостерігалися репресії та обмеження. Українські політичні партії та громадські організації, які виступали за захист української ідентичності, зазнавали обмежень та заборон.

Цензура та обмеження освіти грали важливу роль у політиці імперії. Введення цензури на українські видання та обмеження викладання українською мовою у школах призводили до утруднення розвитку української культури та знижували можливості збереження мови.

Імперська асиміляція була ще однією характерною стратегією. Заходи з вбирання українців у імперську культуру, включаючи поширення російських традицій та цінностей, мали на меті створення сприятливого середовища для імперської ідентичності.

4. Що таке політична партія? Назвіть першу українську політичну партію.

Відповідь: Політична партія - це організація, створена для представлення та захисту інтересів своїх членів у політичному процесі. Партії мають свої погляди, програми та стратегії, спрямовані на вплив на політичну арену та формування суспільної політики. Вони можуть, створювати ідеологію, а також визначати стратегії розвитку країни чи регіону. Першою українською політичною партією можна вважати Українську Радикально-демократичну партію (УРДП), яка була заснована в 1900 році. Головними ідеологами та лідерами партії були Вячеслав Липинський та Іван Франко. УРДП виступала за ідеї національної незалежності України, соціальної справедливості та політичних реформ.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вчитель: Тема нашого сьогоднішнього заняття: «Формування політичних партій Підросійської України», чому на вашу думку вивчення цієї теми важливо, особливо у наш час?

Які асоціації у вас викликають слова «пролетаріат», «соціалізм», «націоналізм», «капіталізм», «лібералізм», чи вважаєте ви себе представником якоїсь з наведених течій?

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Вчитель: На початку ХХ століття Підросійська Україна стояла перед складною соціально-економічною ситуацією, яка стала каталізатором для виникнення політичних партій.

Економічна нестабільність, яка визначала цей період, була результатом інтенсивного процесу індустріалізації. Розквіт промисловості призвів до змін у виробничих технологіях, розширення галузей промисловості та нових форм трудових відносин. Однак ці трансформації викликали економічні труднощі та безробіття, що вплинули на соціальну динаміку регіону.

Суттєві соціальні нерівності були ще однією передумовою для формування політичних партій. Різниця між міським та сільським населенням, класові розбіжності та обмеження для певних соціальних груп створили сприятливе середовище для об'єднання громадян навколо політичних ідей та цілей.

Нагострювання національних питань також відіграло важливу роль у формуванні політичної обстановки. Протистояння різних національних груп і боротьба за самовизначення стали частою реальністю, що сприяло появі різних політичних рухів та партій.

Суворі політичні репресії та обмеження, що існували на території, також були важливим чинником. Вимоги громадянського суспільства щодо більшої політичної участі та свободи слова висувались як реакція на ці

обмеження, визначаючи формування політичної агітації та партійних ініціатив.

Загалом, соціально-економічні та політичні події на теренах України, що знаходились під владою Російської імперії, на початку ХХ століття визначили контекст для зростання політичних партій. Економічні труднощі, соціальні дисбаланси та прагнення до політичної свободи стали каталізаторами для об'єднання громадян навколо партійних ідей та цілей, формуючи політичний ландшафт регіону.

Завдання: виокремте основні причини початку процесів створення партій у Наддніпрянській Україні.

Для того щоб краще уявити стан суспільства Підросійської України початку минулого століття пропоную долучитись до гри «соціальний розпад»:

Гра «соціальний розпад»: учні випадковим чином отримають по 1 характеристиці з кожного стовпчика і відповідають на питання від імені людини що записана на картках, причому кількість певних карток що відображають соціальний статус відрізняється за кількістю, так карток з характеристикою «селянин» 4 одиниці, «містянин» 2, а «житель великого міста» 1, оскільки кількість карток відображає соціальну структуру Підросійської України, при відповіді гравці повинні враховувати історичні обставини.

Українець (3)	Селянин (4)	Великий капіталіст (1)
Росіянин (2)	Містянин (2)	Дрібний підприємець (2)
Єврей (1)	Житель	Найманий

	великого міста (1)	робітник (3)
Поляк (1)		Держслужбовець (1)

1. Які з наведених характеристик залежать від вибору людини, а які від зовнішніх обставин?
2. З якими ви проблемами стикаєтесь у житті?
3. Які у вас потреби та інтереси?
4. З представниками яких груп ви би об'єднались заради вирішення своїх проблем? Чому?
5. Які б були ваші вимоги?

На початку ХХ століття на Наддніпрянщині, відбувалася активна політична діяльність, зокрема формування національних партій, що визначило новий етап у розвитку української політичної сцени. Першою національною партією, яка з'явилася в регіоні, була Революційна Українська Партія (РУП), заснована 29 січня 1900 року в Харкові відомими діячами студентських громад, такими як Д. Антонович, М. Русов, Г. Андрієвський, Л. Мацієвич та інші.

Політична програма РУП у 1900-1903 роках визначалася брошурою М. Міхновського "Самостійна Україна".

Завдання: ознайомтесь з витягами з «Самостійної України» та дайте відповіді на наступні запитання:

1. Яке питання розглядає Міхновський у документі?
Відповідь: питання незалежності України.
2. До якого історичного документу звертається автор?
Відповідь: до Переяславської угоди.

3. На яку історичну постать Міхновський вважає архітектором української держави?

Відповідь: Богдана Хмельницького.

4. Якою у політичному сенсі має бути Україна?

Відповідь: незалежною

5. Який державний устрій має бути в Україні?

Відповідь: унітарною державою.

6. Яку територію мала займати Українська держава?

Відповідь: від Карпат до Кавказу.

7. Кого Міхновський бачить головною рушійною силою у справі відродження України?

Відповідь: інтелігенцію.

8. Яке ставлення автора тексту до проживання інших націй на території України?

Відповідь: радикально негативне.

9. Як ви гадаєте як сприймалась «Самостійна Україна» представниками інших націй?

Відповідь: негативно.

10. До якого ідеологічного табору ми можемо віднести автора документу?

Відповідь: до націоналістів

Міхновський, колишній член братства "тарасівців" та активний учасник українського визвольного руху, став ідейним вдосконалювачем РУП на його початковому етапі.

Націоналістичні заклики у «Самостійній Україні» викликали невдоволення навіть усередині РУП і у 1902 році найбільш радикальне крило партії відділилося та утворило свою партію, Українську Народну Партію (УНП), під керівництвом М. Міхновського.

Завдання ознайомтесь з документом «10 заповідей УНП» та дайте відповідь на запитання:

1. Чи зробив Міхновський висновки після внутрішньопартійного розколу?

2. Чим зумовлена неприязнь Міхновського до поляків, румунів, угорців та росіян?

У 1903 році РУП прийняла засади Ерфуртської програми західноєвропейських соціал-демократів та вимагала національно-культурної автономії в межах Російської імперії, запровадження соціальної політики та свобод для усіх без винятку громадян.

Також у 1903 році виникла іде одна із груп, яка назвалася Українською Соціалістичною Партією (УСП), і очолив її Б. Ярошевський.

Завдання: здобувачі освіти об'єднуються у дві групи, одна з яких досліджує програму УРП 1903, а інша програму УСП, після аналізу обидві групи дають відповіді на запитання:

1. Яку ідеологію сповідували представники партії?

Відповідь: соціалізм

2. Які ідеї захищала партія?

Відповідь: лібералізму

3. Які реформи у сфері державно-політичному напрямку пропонувала партія?

4. Які реформи пропонувала партія у економічній сфері?

5. Як партія ставилась до націоналістичних партій?

6. Як партія ставилась до соціалістичних та ліберальних партій?

Здобувачі освіти обох груп роблять висновок щодо різниці ідей досліджуваних партій.

У цій динамічній обстановці на початку 1904 року відбувся новий розкол у РУП, що призвів до створення нового політичного угруповання - Української Соціал-демократичної Спілки (відомої як "Спілка"). Це об'єднання, на чолі з М. Меленевським-Баском та О. Скорописом-Йолтуховським, на відміну від попередників, було численним (близько 6 тис. членів) і закликала робітників міста і села до страйкового руху, але відкидало збройне повстання.

У 1905 році "Спілка" влилася в меншовицьку фракцію Російської соціал-демократичної робітничої партії на правах автономної секції. Цей період був характеризований інтенсивними змінами та розколами у політичних формаціях національного спрямування в Наддніпрянщині, які визначили динаміку розвитку українського політичного життя у даному регіоні.

На початку ХХ століття формування українських політичних партій ліберального спрямування визначало новий етап у політичному розвитку Наддніпрянщини. У 1904 році з'явилася Українська Демократична Партія (УДП) під керівництвом поміркованих громадських діячів, таких як О. Лотоцький, Є. Чикаленко та інші. Паралельно від неї відокремилась Українська Радикальна Партія (УРП) з Б. Грінченком та С. Єфремовим на чолі. Обидві партії, хоч і мали обмежений склад, були схильні до ідей російського "Союзу визволення" та виступали за конституційну монархію в межах Російської імперії з наданням Україні автономії, але не обговорювали радикальних соціальних змін.

У 1905 році УРП та УДП об'єдналися, утворивши Українську Демократично-Радикальну Партію (УДРП). Цей об'єднаний підхід об'єднав партії ліберального спрямування на регіональному полі.

Завдання: здобувачі освіти об'єднуються у дві групи, одна група ставить питання щодо програми УДРП, а інша відповідає на них.

У той самий період відбулася реорганізація залишків Революційної Української Партії (РУП), яка після цього прийняла назву Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія (УСДРП) з провідниками, такими як Д. Антонович, В. Винниченко, С. Петлюра та М. Порш.

Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП), також відома під назвою "есдеки", є політичною формацією, яка виникла у грудні 1905 року на основі Революційної української партії. Партія визнавала марксистську ідеологію та збиралася із членів інтелігенції, частково робітників і селян. Зосереджуючись на національному питанні та прагнучи до автономії України, УСДРП діяла незалежно від Російської соціал-демократичної робітничої партії.

Під час столипінської реакції партія співпрацювала з Бундом та частково з меншовиками. Видатними діячами УСДРП були В. Винниченко, С. Петлюра, Д. Антонович, Л. Юркевич, М. Ткаченко, М. Ковальський, М. Порш. Після відновлення своєї діяльності на з'їзді у Києві в квітні 1917 року, партія виступала за автономію України.

Під час Української Центральної Ради УСДРП брала на себе відповідальність за виконавчу владу. Хоча вона приймала помірковані позиції стосовно аграрного питання, УСДРП втратила підтримку селянства на користь Української партії соціалістів-революціонерів. Після проголошення IV Універсалу уряд мав лише двох членів УСДРП - Д. Антоновича і М. Ткаченка.

У період гетьманату УСДРП перебувала в опозиції до режиму П. Скоропадського, а її лідери, такі як В. Винниченко та С. Петлюра, тимчасово були ув'язнені. Партія входила до складу Українського національного союзу, приймала участь у підготовці протигетьманського повстання та формуванні Директорії УНР, до складу якої увійшли В. Винниченко і С. Петлюра.

Протягом 1918-1920 років члени УСДРП очолювали Раду народних міністрів УНР, представлену В. Чехівським, Б. Мартосом та І. Мазепою.

На IV з'їзді Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), який відбувся з 10 по 12 січня 1919 року, відбувся розкол партії на дві фракції: праву, відому як "офіційну соціал-демократичну", та ліву, яка самоідентифікувалася як "незалежну". Ліва фракція виступала з певними застереженнями стосовно централістичної політики Російської комуністичної партії в Україні, проте визнавала необхідність створення більшовицької влади в Україні, встановлення "диктатури пролетаріату" та негайного миру з Радянською Росією. Ці позиції підтримували видатні діячі, такі як А. Пісоцький, В. і Ю. Мазуренки, М. Ткаченко, М. Авдієнко.

Більшість з'їзду, під керівництвом М. Порша, В. Винниченка, С. Петлюри, І. Мазепи, захищала ідею "трудової демократії", виступала за поступову соціалізацію основних галузей господарства та підтримку Директорії Української Народної Республіки.

Симон Петлюра є однією з найбільш суперечливих історичних постатей в українській політиці початку минулого століття. Тож ознайомимось з особистістю Петлюри детальніше.

Завдання: ознайомитись з наданими свідченнями, та скласти історичний портрет Петлюри:

- 1. Встановіть зовнішність історичної особи, що вона може вам розповісти.**
- 2. Визначте особистісні якості досліджуваної персони.**
- 3. Визначте соціальне походження досліджуваної особи, її професію.**
- 4. Визначте ідеологічні та політичні погляди особи.**
- 5. Визначте зовнішньополітичні прагнення особи.**
- 6. Визначте внутрішньополітичні погляди особи.**

7. Дайте оцінку значенню особистості Симона Петлюри у історичному процесі.

Товариство українських поступовців (ТУП) було створено як нелегальна міжпартійна громадсько-політична організація, що функціонувала в Україні протягом періоду з 1908 до 1917 року. Ініціатива створення ТУП виникла на початку 1908 року в Києві, представниками Української демократично-радикальної партії (УДРП), з метою координації зусиль українського національного руху в умовах зростання реакційних тисків в Російській імперії.

До складу Товариства увійшли представники УДРП, а також діячі соціал-демократичних (зокрема С. Петлюра, М. Шаповал, В. Винниченко) та ліберальних (А. В'язлов, Є. Чикаленко, А. Ніковський та ін.) організацій. Одним з найвідоміших представників ТУП був усім вам відомий історик і політичний діяч, прошу вас послухати повідомлення про нього.

Завдання на випередження: здобувач освіти читає своє повідомлення про Михайла Сергійовича Грушевського. Інші здобувачі освіти конспектують.

Відповідь: Михайло Сергійович Грушевський (1866–1934), видатний український історик, громадський діяч та політик, представник тогочасної інтелігенції, чия діяльність виявила непередбачуване вплив на формування історичного свідомості та політичної картини України.

Однією із найвагоміших складових його наукового доробку є "Історія України-Русі", монументальний твір, написаний Грушевським у формі десяти томів. Це історичне оповідання є своєрідним енциклопедичним твором, де він детально досліджує різноманітні етапи української історії, від Київської Русі до періоду Козацької доби та пізніших стадій розвитку. Зацікавленням Грушевського був не лише сухий перелік фактів, але й

виокремлення національних особливостей та культурного контексту кожного історичного періоду.

Грушевський, власне, визначив новий етап в розвитку української історіографії, намагаючись збагатити її аналітичним підходом та інтердисциплінарністю. Його праці також стали фундаментальним джерелом для подальших досліджень в галузі української історії.

Поза науковою сферою, Михайло Грушевський відіграв визначальну роль у складний період Української революції (1917-1921). Обираючи його головою Центральної Ради, українського національного представницького органу, народ вірив у його лідерські якості та здатність до визначення курсу незалежності для України. Грушевський активно допомагав встановленню державності та визначав стратегії розвитку молодій українській державі.

Грушевський взяв участь у складних перетвореннях свого часу, демонструючи винятковий інтелект, відданість країні та силу переконань. Його спадщина, поєднана з науковим доробком і політичною діяльністю, стала невід'ємною частиною історії України, а його ім'я лишається символом національного відродження та самовизначення.

Ці групи об'єдналися в ТУП на засадах парламентаризму та конституціоналізму. Управління ТУП здійснювалося через Раду, розташовану в Києві, яка обиралася на щорічних з'їздах організації. Громади ТУП, розповсюджені по всій Україні (приблизно 60), а також у Петербурзі та Москві, становили осередки організації.

Щорічні нелегальні з'їзди ТУП служили платформою для обговорення актуальних політичних та культурних питань. Основні напрями діяльності включали культурну роботу (створення "Просвіт", клубів, видавництв), виховання національної свідомості, участь у виборах та роботі Державної думи, а також співпрацю з іншими організаціями для захисту політичних

свобод. ТУП підтримувало українізацію шкільництва, введення української мови в середній школі, реформи у судовій системі та церковному житті.

Політична програма Товариства українських поступовців (ТУП) мало тривимірну спрямованість, яка визначалася трьома основними вимогами:

Впровадження парламентаризму: ТУП прагнуло до створення парламентської системи управління, яка базувалася на принципах представницької демократії та гарантувала участь громадян у прийнятті важливих рішень.

Перебудова Російської держави на федеративних засадах: Організація виступала за структурні зміни в системі управління Росією, орієнтовані на федералізацію та визнання автономії різних регіонів.

Національно-територіальна автономія України: ТУП вимагало створення автономії для України, що передбачало значний ступінь самоврядування та врахування особливостей української культури та ідентичності.

Під час початку Першої світової війни, у ТУП виникли розходження стосовно питання участі Росії у війні. Частина членів виступала за поразку Росії, тоді як інша частина підтримувала повний розгром Австро-Угорщини та приєднання Галичини до Росії. Унаслідок цього, у 1914 році ТУП прийняло нейтральну позицію щодо війни та взаємодії воюючих сторін.

Після Лютневої революції 1917 року, Рада ТУП разом із представниками інших громадських та політичних організацій об'єднали свої зусилля утворивши Українську Центральну Раду. На з'їзді ТУП у березні 1917 року було прийнято рішення підтримувати Тимчасовий уряд, домагатися автономії України в складі демократичної Російської держави та змінити назву організації на Союз українських автономістів-федералістів

(СУАФ). Пізніше в 1917 році, СУАФ претворено на Українську партію соціалістів-федералістів.

Гра «політичний синтез». Здобувачам освіти пропонується уявити себе діячами початку минулого століття та створити власну партію, яка має містити наступні елементи «назва», «соціальна політика», «національна політика», «форма правління» та інші. Далі засновник партії повинен обґрунтувати свою позицію та залучити до своєї партії інших учасників. Учасники які приєдналися до іншої партії утворюють політичний блок і можуть спільними зусиллями впливати на спрямованість партії. Перемагає той блок, який першим залучить до себе якомога більше учасників.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ОТРИМАННИХ ЗНАНЬ

Для закріплення отриманих під час заняття знань здобувачі освіти мають пройти онлайн-тестування за посиланням:

<https://docs.google.com/forms/d/1X9ml8qy9e114FyGKVTrAuHLU3NhKgYdP1rMYtRawf0I/edit>

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ

Таким чином під час сьогоднішнього заняття ми дізнались про процес розбудови партійної системи на територіях України, що входили до складу Російської імперії, сформували навички і компетентності пов'язані з аналізом історичних документів, та політичної ситуації, навчились краще аналізувати історичні документи, усвідомили важливість ідей політичного плюралізму та рівності людей.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацьовувати підручник

*створити таблицю на якій відображено генезис основних партійних об'єднань.

** створити агітаційний матеріал (листівку, брошуру, плакат) з закликком приєднуватись до вашої партії.